

20ste VERGADERING — 2 FEBRUARI 1904.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk VII B)

20ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 2 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een geschrift. — Voortzetting van de beraadslaging over hoofdstuk VII B der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904; aanneming van het wetsontwerp. — Behandeling en aanneming van: de hoofdstukken XI en VIII der Staatsbegrooting voor 1904; Vestingbegrooting voor 1904; Aanvulling en verhooging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1903. — Aanvang van behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904.

Voorzitter: de heer Schimmelpenninck van der Oije.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 34 leden, te weten de heeren:

Stork, van der Does de Willebois, Brouwers, Reekers, 't Hooft, Rahusen, van Roijen, Sickenga, van Boneval Faure, van Alphen, Merkelbach, van Velzen, Dojes, Bosch van Drakestein, Laan, Scholten, van Zinnicq Bergmann, van Berckel, van Welderen Rengers, van Leeuwen, Gleichman, Vlieland Hein, van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, de Jong, Regout, Havelaar, Kist, Breebaart, Vening Meinesz, Bultman, van Nierop, Hovy en Godin de Beaufort,

en de heeren Ministers van Financiën, van Oorlog, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Godin de Beaufort, althans het eerste gedeelte, wegens ambtsbezigheden elders; van den heer Hovy, de ochtendvergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een afdruk van een brief van het bestuur der Vereeniging „Moederland en Koloniën” aan Zijn Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, over het Ethnographisch Museum te Leiden.

Dit geschrift zal worden nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VII B DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN FINANCIËN) (2).

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van en in verband met het gisteren-namiddag door eenige leden dezer Vergadering gesprokene, wensch ik een drietal onderwerpen te behandelen:

1°. een quaestie van comptabelen aard, rakende zoowel de Nederlandsch-Indische als de Nederlandsche financiën;

2°. een vraagstuk betreffende art. 41 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 82), over de grondbelasting;

3°. de suikerquaestie en in verband daarmee de suiker-fraude.

Het eerste onderwerp is ter sprake gebracht door den geachten afgevaardigde uit Groningen den heer Scholten.

Ik betreur het, dat dit punt, in de stukken behandeld bij het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting, thans bij hoofdstuk VII B wordt aangeroerd.

Immers de zaak is op zich zelf nog al ingewikkeld en nu is het minder bevorderlijk aan een juist inzicht, wanneer zij wordt behandeld bij een hoofdstuk dat er eigenlijk niets mede te maken heeft, dan wanneer zij was besproken bij hoofdstukken waar zij thuis behoort. Nochtans ik erken, op dit oogenblik kon zij nergens anders worden ter sprake gebracht, want de beide hoofdstukken, die ik op het oog heb, zijn reeds aangenomen, namelijk hoofdstuk VII A en de wet op de Middelen. De zaak ligt er eenmaal toe en ik zal, waar ze hier door den geachten afgevaardigde is ter sprake gebracht, natuurlijk er ook thans op ingaan.

De geachte afgevaardigde heeft, in aansluiting aan hetgeen in het Voorloopig Verslag op hoofdstuk X voorkomt, gezegd, dat onder de middelen van Nederland geen memoriepost had behooren te worden uitgetrokken als aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld.

Daartegenover beweert ik, dat met grond die post voor *memorie* is geraamd.

De reden waarom ten deze geen rekening wordt gehouden met den correspondeerenden post der Indische begrooting, is hierin gelegen, dat het onbekend is of en, zoo ja, tot welk bedrag, in 1904 vlottende schuld ten behoeve van Indië zal worden uitgegeven.

Wanneer men nagaat de verschillende uitgaven die in den loop der jaren te dezer zake zijn gedaan, dan ziet men dat in het jaar 1894 noodig was f 8717, in 1895 f 239 119, in 1896 f 494 323, in 1897 f 1 036 767, in 1898 f 760 774, in 1899 f 310 334, in 1900 f 394 873, in 1901 niets, in 1902 weder niets en in 1903 f 358 369; derhalve schommelden de uitgaven tusschen 0 en ruim één miljoen.

Een raming die eenigszins verband houdt met hetgeen ten deze noodig zal zijn, was dus niet wel mogelijk. Om diezelfde reden komt dan ook op hoofdstuk VII A onder de voor 1904 geraamde uitgaven geen speciale post voor ter bestrijding van de kosten voor ten behoeve van Indië eventueel uit te geven vlottende schuld. Dit zou, wanneer de zaak behandeld was bij hoofdstuk VII A, ongetwijfeld zijn opgevallen. Het wordt althans met zooveel woorden gezegd op bladz. 5 van den uitgewerkten en toelichtenden staat op hoofdstuk VII A, in noot 3. Waar nu onder hoofdstuk VII A geen post voor uitgaven aan vlottende schuld ten behoeve van Indië is uitgetrokken, behoort natuurlijk onder de Middelen ook geen bedrag te worden opgenomen wegens eventuele terugontvangst van dergelijke uitgaven, dat is dus wegens eventuele restitutie door Indië.

Maar wanneer — kan men vragen — zich mogelijk het geval voordoet, dat voor Indië vlottende schuld moet worden uitgegeven, ontbreekt dan de wettelijke voorziening?

Geenszins, Mijnheer de Voorzitter! Art. 3 van hoofdstuk VII A heeft de bestemming om o. a. in dat geval te voorzien. Die bepaling geeft de bevoegdheid om uit de bedragen bij de artt. 1 en 2 der eerste afdeling toegestaan voor rente van geconsolideerde schuld, over te schrijven o. a. op den post voor interesten en kosten van vlottende schuld. Van het bedrag uitgetrokken voor interest van de geconsolideerde schuld, valt tot nog

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk VIIB.)

toe jaarlijks een belangrijk deel vrij, aangezien wel wordt aangevraagd, maar niet behoeft te worden uitgekeerd de rente van de kapitalen op het Grootboek ingeschreven onder het hoofd: „Fonds tot verzekering van de verwisseling van muntbiljetten tegen standpenningen”. De zaak gaat dus als volgt: Wanneer vlottende schuld moet worden uitgegeven, waarvan rente en kosten door Indië zijn te vergoeden, dan wordt voor zooveel noodig, het op de Nederlandsche begrooting voorkomende artikel voor renten en kosten van vlottende schuld aangevuld uit een der artikelen voor interesten van geconsolideerde schuld, waarop steeds voldoende geld beschikbaar is. Daartegenover komt dan weer aan de Middelen ten goede het door Indië te restitueeren bedrag. Wat de Nederlandsche financiën betreft, is dus de zaak geheel in orde.

Nu kan nog de vraag gesteld worden, of ditzelfde geldt voor de Indische begrooting, maar ook die vraag meen ik bevestigend te mogen beantwoorden.

Te recht toch is op die begrooting een bepaald bedrag uitgetrokken voor eventuele uitgifte van vlottende schuld. Het geldt daar toch niet, gelijk bij het Nederlandsche budget, een eenvoudige boekingsquaestie, maar casu quo een daadwerkelijke uitgave, waarop bij de opmaking van de begrooting dient te worden gerekend.

En evenmin kan tegen deze wijze van handelen een objectie ontleend worden aan het feit, dat onder de Nederlandsche Middelen wel tot een bepaald bedrag is uitgetrokken het aandeel van Indië in de *gevestigde* schuld, terwijl ook bij de raming der uitgaven te dezer zake, met dit aandeel rekening is gehouden.

Het bedrag daarvan staat immers vast, het steunt op de betreffende leeningwetten en even zeker als de uitgaven deswege door Nederland moeten gedaan worden, vindt de restitutie door Indië plaats.

Ik hoop hiermede dit eenigszins ingewikkeld onderwerp duidelijk te hebben gemaakt en daardoor aan den geachten afgevaardigde de overtuiging te hebben geschonken dat, zoowel wat betreft de Indische comptabiliteit, als die van Nederland, de zaak op alle punten volkomen *en règle* is.

Ik kom thans tot het tweede onderwerp, eveneens door een der geachte afgevaardigden uit Groningen behandeld, namelijk de vraag, of het niet wenschelijk zou zijn, dat art. 41 der wet op de Grondbelasting wijziging onderging met het oog op droogmakingen en indijkingen kleiner dan 500 hectaren.

Bij de behandeling van dit onderwerp, door den heer Dojes besproken, behoort men, ter voorkoming van misverstand, in het oog te houden dat het omvat twee verschillende, zij het onderling verwante quaestien, namelijk: 1°. de vraag of het wenschelijk is art. 41, der wet van 26 Mei 1870 *Staatsblad* 82 in dien zin te wijzigen dat voortaan ondernemingen van minderen omvang dan 500 H.A., ten aanzien van de vrijstelling van grondbelasting, gelijk komen te staan met ondernemingen van grooter omvang; en 2°. of het mogelijk en wenschelijk is bij die wijziging van art. 41 de vrijstelling uit te strekken tot reeds bestaande, reeds voltooide droogmakingen en bedijkingen.

De zaak is, althans in den laatsten tijd, aan de orde gesteld door een adres van den Lauwerpolder, dateerende van September 1903, wat mij aanleiding gegeven heeft haar weder ter hand te nemen.

Ik meende dat daarvoor goede redenen waren. Hetgeen de heer Dojes gisteren zeide, dat de bestaande regeling aanleiding kan geven tot onbillijkheid, wordt door mij beaamd. Aanvankelijk helde ik daarom er toe over, onmiddellijk een wetsontwerp in te dienen om aan dat bezwaar te gemoet te komen. Bij een meer ampele bestudeering bleek echter, dat de quaestie zooals zij aanhangig gemaakt was, niet zoo gemakkelijk valt op te lossen. Immers zij werd door een waterschap te berde gebracht, dat in het jaar 1892 een dergelijke droogmaking was begonnen, welke onderneming op dit oogenblik reeds is voltooid.

Nu meent het bestuur van den Lauwerpolder, dat, wanneer er maar een wijziging in de wet, zooals het verlangde, werd aangebracht, de belangen van dit waterschap daardoor voldoende zouden worden gebaat. Dit was verkeerd gezien, zooals mij bij de behandeling van de zaak spoedig genoeg bleek. Met een eenvoudige wetswijziging, die uit den aard der zaak slechts voor de toekomst werkt, zou de Lauwerpolder niet gebaat zijn. Dit heeft mij aanleiding gegeven om deze zaak nader in studie

te nemen en te laten nagaan wa de gevolgen zouden zijn, wanneer een wijziging werd gemaakt die niet alleen de toekomst betreft, maar die ook ten opzichte van reeds bestaande droogmakerijen voorziening kan geven.

Daaromtrent kan ik voor het oogenblik nog geen toezegging doen; het is zéér wel mogelijk, dat een terugkomen op het verleden ten deze op bezwaren zal afstuiten.

Ik wil in dit verband nog even herinneren aan de historie die de zaak heeft gehad.

De wet van 6 Juni 1840 (*Staatsblad* n°. 17) kende voor droogmaking van met binnen- of boezemwater bezette gronden den vrijdom van grondbelasting toe voor 25 jaar en voor indijkingen een vrijdom van 20 jaar. Die vrijdom kon voor langer tijd worden verleend, o.a. wanneer de werken „van zeer grooten omvang of buitengewoon kostbaar waren.”

De wet van 1870 (*Staatsblad* n°. 82) heeft dien vrijdom beperkt voor drooggemaakte gronden tot 23 en voor indijking tot 18 jaar.

Voor droogmakerijen die een grooter omvang hadden dan 500 hectaren, meende men dat het tijdperk van vrijdom kon worden verdubbeld.

Men achtte het beter om nu een bepaald getal te noemen, maar het bleek dat daarmede alle quaestien niet werden afgesneden, noch onbillijkheden vermeden.

In het ontwerp tot nieuwe regeling van de grondbelasting door den Minister Pierson aanhangig gemaakt, werd dan ook die beperking weder weggelaten, maar zooals men weet, is dit ontwerp ingetrokken. Daarna heeft de Minister Sprenger van Eyk, die ook meende dat hier een verbetering billijkheidshalve was aan te brengen, een ontwerp ingediend, dat men kan vinden onder de stukken 1896/97 n°. 180, tot wijziging van art. 41 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 82).

Het eerste artikel van dit laatste ontwerp is eenvoudig genoeg: daarin wordt uitgedrukt dat de beperking van de termijnverlenging tot droogmakerijen en bedijkingen van grooteren omvang dan 500 H.A. zou vervallen; maar het tweede artikel behelst een overgangsbepaling welke alleen zoodanige ondernemingen in de vrijstelling begrijpt, die binnen kort met het werk een aanvang zullen maken. Een dergelijke overgangsbepaling zou in geen enkel opzicht kunnen baten aan een waterschap dat verkeert in het geval van den Lauwerpolder, die de zaak thans aanhangig gemaakt heeft. En dat het ook inderdaad de bedoeling niet is dergelijken reeds voltooide ondernemingen te gemoet te komen, blijkt uit de Memorie van Toelichting, waar op bladz. 1, met zoovele woorden gezegd wordt, dat er geen reden bestaat om ook tot de reeds voltooide droogmakerijen en bedijkingen de gunstige bepaling van het ontwerp uit te strekken.

Gelijk gezegd, is thans bij mij de vraag in studie, of ik mogelijk verder dan de Minister Sprenger van Eyk zou kunnen gaan, maar kan ik daaromtrent nog niet het minste uitzicht geven. Een dergelijk voorstel geeft altijd aanleiding tot ontzettend veel vragen, die niet immer tot een oplossing zijn te brengen.

Mocht het niet wel mogelijk blijken datgene te doen wat ik zou wenschen, dan zal ik toch wellicht nog overgaan tot indiening van een wetsontwerp als door den heer Sprenger van Eyk is voorgesteld, al wordt dan daardoor ook het waterschap dat thans op wetswijziging aandrong, niet gebaat.

Ik meen hiermede den heer Dojes voldoende te hebben ingelicht, zoo ten opzichte van den stand dezer zaak, als van de voornemens der Regeering.

In de derde plaats kom ik tot de rede van den geachten afgevaardigde uit Noordbrabant, den heer van den Biesen, waarin de suikerquaestie en speciaal de suikerfraude is behandeld. Ik mag niet ontveinen, dat het mij eenige moeite heeft gekost om in de rede van dien geachten afgevaardigde onderling verband te bespeuren en ook om de door hem daarin gelegde strekking te begrijpen.

Het is immer moeilijk om, wanneer men den indruk krijgt dat tegenstrijdigheden voorkomen in een redeneering, de portee daarvan geheel en al te vatten en het moet mij van het hart, dat ik in de rede van den geachten afgevaardigde niet altijd de harmonische overeenstemming heb kunnen ontdekken, waaruit de logisch dwingende conclusie voortvloeit.

Wanneer ik de rede van dien geachten afgevaardigde zou moeten karakteriseeren, dan zou ik haar willen: noemen een

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk VII.B.)

oratorisch complex van verrassende tegenstellingen. Ik heb daarbij niet zoozeer het oog op den vorm, ofschoon wat dezen betreft, het een feit is, dat de geachte afgevaardigde een zeer humoristische inkleeding heeft gekozen voor een, zooals hij het noemde, „diep treurig onderwerp”. Waar ik hoofdzakelijk op doel, zijn de in die rede voorkomende stellingen, die, wanneer men ze in onderling verband beschouwt, grootendeels tegenstellingen zijn.

De geachte afgevaardigde heeft — ik zal enkele van die stellingen naast elkander zetten om mijn uitspraak, die anders wellicht wat scherp zou klinken, te rechtvaardigen — in het eene deel van zijn rede gezegd, dat de verwachtingen van de Regeering door de uitkomst zijn gelogenstraft; doch dit heeft hem niet verhinderd tot tweemaal toe in het verdere verloop van zijn betoog te erkennen, dat niet de verwachtingen van de Regeering zijn gelogenstraft, maar de verwachtingen van den geachten afgevaardigde zelf, met andere woorden dus dat de voorspellingen van de Regeering zijn uitgekomen.

Ik heb ook van den geachten afgevaardigde vernomen, dat hoe breder de verboden linie is, des te meer kans er bestaat om de smokkelaars te achterhalen. Maar ik heb hem eveneens hooren zeggen: de uitbreiding van het onvrij territoir tot de tweede linie geeft niets. Nu is het toch een feit, dat deze laatste uitbreiding een zeer aanmerkelijke verbreiding van het verboden terrein met zich brengt. Terwijl immers de eerste linie zich uitstrekt over 5500 meter, omvat de tweede linie 22 000 meter, derhalve een aanzienlijk verschil.

De geachte afgevaardigde heeft voorts herhaaldelijk aangedrongen op een surtaxe op den invoer van suiker, om den prijs hier te verhoogen. Maar ik heb hem ook hooren demonstreeren, dat die surtaxe op de prijsverhooging, getuige België, eigenlijk zonder invloed blijft.

Verder heeft hij van die surtaxe gezegd, dat daardoor de invoer van vreemde suiker zou worden geweerd; maar schier in één adem heeft hij er aan toegevoegd, dat een overstroming met vreemde suiker als waarvoor vroeger gevreesd werd, niet plaats vond, en er dus ook geen speciale reden is om dit gevaar tegen te gaan.

Ik heb — en hiermede zal ik de reeks besluiten, ofschoon het gemakkelijk zou vallen nog eenige staaltjes van zoodanige tegenstellingen er aan toe te voegen — hem hooren zeggen, dat de smokkelhandel een gevolg is van den hoogen suikerprijs hier te lande, aan den anderen kant heb ik hem echter met klem hooren aandringen op een surtaxe, die natuurlijk den prikkel tot fraude nog zou vergrooten. Ook hier is het zeer moeilijk het een met het ander overeen te brengen.

Wat de onderdeelen der rede van den heer van den Biesen aangaat, noem ik onnauwkeurig zijn voorstelling van de houding der Regeering in het verledene, en niet vrij van pessimistische overdrijving wat betreft het heden en de toekomst. Ik wil dit even waar maken ten aanzien van de beschouwingen van den geachten afgevaardigde over den toestand der suikerindustrie.

De geachte afgevaardigde heeft dit onderwerp ter sprake gebracht en ik kan er dus niet geheel van zwijgen, maar hij vergunne mij de opmerking, dat de beoordeeling van den toestand eener industrie eigenlijk minder tot het domein behoort van den Minister van Financiën.

In elk Nederlandsch Kabinet is een bewindsman, wiens taak het is de belangen van handel en industrie te behartigen, en het zou meer aangewezen zijn met dezen daaromtrent van gedachten te wisselen.

Intusschen, juist door den historischen loop der suikerquaestie ten onzent is het verklaarbaar, dat de zaak hier ter sprake is gebracht; ik zal er echter niet al te diep op ingaan.

De geachte spreker heeft gezegd, dat de Regeering heel andere verwachtingen gehad heeft dan die door de uitkomst zijn bevestigd. De voorstelling van den geachten afgevaardigde dienaangaande is echter niet juist. Niet eens, maar herhaaldelijk heeft de Regeering in de Eerste en in de Tweede Kamer gezegd, dat de bezwaren, voor de suikerindustrie verbonden aan den overgang-toestand, niet waren te ontkennen, maar dat de toekomst *relatief gunstig* en hoopvol was. Op dit *relatief gunstig* moet men wel letten. Ook heb ik gezegd: als men de concurrentievoorwaarden die de Nederlandsche en die de vreemde industrieën beheerschen, met elkaar wil vergelijken, zal het duidelijk worden, dat de toekomst van de Nederlandsche suikerindustrie *relatief*

gunstig is en dit verklaart mijn betrekkelijke gerustheid ten opzichte van de toekomst dier industrie.

Die verklaring handhaaf ik nog onverzwakt. Hoe de toestand der suikerindustrie op het oogenblik feitelijk is, is mij niet voldoende bekend. De zaak is ter speciale bestudeering en beoordeeling gegeven aan eene daartoe ingestelde commissie, en men verwacht van die commissie de voorlichting, tot het geven waarvan zij is ingesteld.

Ik kan dus op het oogenblik over den bestaanden toestand geen afdoend oordeel vellen, maar ook al mocht die ongunstig zijn, dan zou daaruit nog niet volgen, dat de verwachtingen van de Regeering zijn beschaamd. In de eerste plaats kon niemand voorspellen, hoe lang het overgangstijdperk zou duren. Dit kan één, twee, wellicht drie jaren belooft. Wel blijve men in het oog houden, dat hier gesproken is van een *relatief* gunstige toekomst voor de Nederlandsche suikerindustrie, en nu heb ik van den geachten afgevaardigde met geen woord vernomen, dat de suikerindustrie in andere landen met minder bezwaren zou hebben te kampen dan de Nederlandsche.

Daarmede is echter niet onverenigbaar, dat in *absoluten zin* de toestand der Nederlandsche suikerindustrie op dit oogenblik ongunstig kan zijn, als gevolg van de ongunstige omstandigheden waarin de suikerindustrie over de geheele wereld verkeert.

Ik ga ten deze zelfs nog iets verder. Het is namelijk zeer goed denkbaar, dat ook in de toekomst die in *absoluten zin* ongunstige toestand der wereld-beetwortelsuikerfabricage, zal blijven bestaan. Dit is echter een zijde van de quaestie die nimmer besproken is, omdat er vroeger geen bepaalde aanleiding voor was en waarop dan ook de verklaringen van de Regeering nooit hebben gedoeld.

Het zij mij vergund, dit nog met een enkel woord te verduidelijken. Het zou kunnen zijn, dat de toestand van de beetwortelsuikerindustrie, over de geheele wereld genomen, zoo slecht en zoo hopeloos bedorven was, dat zij zich niet meer herstelde. Zoodanig geval zou zich voordoen, wanneer de beetwortelsuiker niet meer voldoende zou kunnen concurreren met de rietsuiker. Hetzelfde zou het geval zijn, wanneer een zoo overstelpend groot aantal fabrieken, zelfs met verlies, voor de wereldmarkt bleef werken, dat in een onafzienbaar tijdperk zou blijven bestaan een productie ongeëvenredigd aan de behoefte, m. a. w. een overproductie, waardoor de verkoopprijs van het product beneden den kostprijs zou blijven. Als dit hoogst ernstig geval zich voerde ten opzichte van de beetwortelsuikerindustrie, dan zou, ik erken het met leedwezen, die industrie ten hoogste beklagenswaardig zijn en blijven, maar dit zou niet te wijten zijn aan specifiek Nederlandsche verhoudingen, doch aan toestanden die zich over de geheele wereld deden gevoelen en waartegen geen enkele Regeering, en dus ook niet de Nederlandsche, voldoende maatregelen zou kunnen nemen. Dit is een zijde van de quaestie die vroeger niet is besproken, doch voor welker bestaan ik allerminst blind ben.

Intusschen, ik herhaal het, uit dit oogpunt is de quaestie vroeger nimmer beschouwd en men mag dan ook de indertijd door mij afgelegde verklaringen geenszins daarmede in verband brengen. Afgezien echter van het geval, dat de algemeene toestand der wereldindustrie zoo onherstelbaar bedorven is, blijf ik bij mijn verklaring, dat, *relatief* beschouwd, de toestand van de Nederlandsche suikerindustrie hoopvol is en blijft.

Ik kom thans tot den smokkelhandel. Ook ten opzichte daarvan meen ik te mogen zeggen, dat de geachte afgevaardigde in de eerste plaats onnauwkeurig is geweest, voor zoover zijn voorstelling van de houding der Regeering in het verleden betreft.

De geachte afgevaardigde, die — ofschoon in het Voorloopig Verslag natuurlijk geen namen worden genoemd — wel te herkennen is als degene, die het daar te plaatste nopens dit onderwerp aangevoerde heeft geïnspireerd, was, blijkens dat verslag, van meening dat de Regeering de verwachting zou hebben uitgesproken, dat de smokkelhandel niet zou toenemen, een verwachting die dan niet zou zijn bewaarheid.

Die voorstelling is volkomen onjuist. Het tegendeel is het geval. In de gewisselde stukken en gevoerde beraadslagingen vindt men (zie o. a. *Handelingen*, Tweede Kamer 1902 1903 bladz. 1421 en 1422) op meer dan één plaats, de duidelijke sporen mijner verwachting, dat de smokkelhandel zou toenemen. Ik heb herhaaldelijk getuigd, dat ik dit tot mijn leed-

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk VII B.)

wezen moest toegeven, al maakte ik mij sterk, dat de Regeering zou blijken voldoende wapenen te hebben, om op den duur dien smokkel binnen behoorlijke grenzen te houden. Dit is ook op het oogenblik nog mijn zienswijze en ik stel de vraag, of de verwachtingen die ten opzichte van den suikersmokkel zijn gekoesterd, door de feiten zijn gelogenstraft?

Toegegeven moet worden, dat, nadat in de maand September nagenoeg geen spoor van fraude was te ontdekken, toename heeft plaats gehad in October en een zeer sterke in November en December.

Intusschen, op zich zelf kan dit verschijnsel geen verwondering wekken. Men moet nl. in het oog houden, dat de smokkelhandel in de genoemde maanden in betrekkelijk gunstige conditiën verkeerde. De suikersmokkel had, om het zoo uit te drukken, een voorsprong op den fiscus, gelukkig voor slechts éénmaal: die voorsprong ontstond hierdoor dat de Regeering wel voorloopige voorzorgsmaatregelen kon treffen — immers ik verwachtte toename van den smokkel — maar niet wel kon overgaan tot het nemen van strenge, min of meer drukkende maatregelen, alvorens het onvermijdelijke daarvan was bewezen door het bestaan van den smokkelhandel zelf.

Het spreek vanzelf, dat men daardoor een zekeren voorsprong verleende aan de smokkelarij. Dit was echter absoluut noodzakelijk, want juist daarin en daarin alleen konden de de algemeene vrijheid belemmerende maatregelen hun rechtvaardiging vinden. Voor die maatregelen was bovendien noodig geld en personeel. Het geld is door mij zonder verzuim aangevraagd, maar het noodige personeel was natuurlijk niet zoo aanstands te verkrijgen.

Ik heb intusschen al het mogelijke gedaan ook daarover zoospoedig mogelijk te kunnen beschikken, en thans zijn, nadat aanvankelijk slechts een uitbreiding van 40 kommiezen was bevestigd, een honderdtal nieuwe ambtenaren aangesteld, waarvoor de noodige gelden bij Nota van Wijziging zijn aangevraagd.

Ook uit den binnendienst worden, zooveel mogelijk, kommiezen naar de linie gezonden.

De verdere door mij uitgelokte maatregelen zijn de volgende.

Vooreerst het Koninklijk besluit van 7 November 1903 (*Staatsblad* n°. 273) tot beperking van de hoeveelheid suiker, die op het terrein van toezicht, omschreven bij art. 177 der Algemeene wet van 26 Augustus 1822 (*Staatsblad* n°. 38) langs de Duitsche en langs de Belgische grenzen vrij mag worden vervoerd of voorhanden zijn.

In de tweede plaats het Koninklijk besluit van 8 December 1903 (*Staatsblad* n°. 325), waarbij de bepalingen omtrent het vervoer en de nederlagen van suiker, welke, krachtens art. 87 § 1 en § 2 der Suikerwet, in verband met het Koninklijk besluit van 7 November 1903 (*Staatsblad* n°. 273), gelden voor het bij art. 177 der Algemeene wet van 26 Augustus 1822 (*Staatsblad* n°. 38) omschreven terrein van toezicht aan de landzijde, worden uitgestrekt tot die gedeelten van het in art. 162 der genoemde Algemeene wet omschreven terrein, welke gelegen zijn in de provinciën Overijssel, Limburg en Noordbrabant.

Ten derde het Koninklijk besluit van 6 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 3), strekkende om fraude te keeren in de gemeenten Venlo en Maastricht.

Mag men de berichten in de dagbladen gelooven, dan ga ik vooral van laatstgenoemd besluit nog heel wat plezier beleven. Men begint reeds met protestvergaderingen enz. Het zal mij echter niet moeilijk vallen te gelegener tijd aan te toonen, dat de genomen maatregelen volkomen gerechtvaardigd waren.

Ten aanzien van den in verband met een en ander door de ambtenaren verrichten dienst, heeft de geachte afgevaardigde gesproken van „een dwaze instructie”: de kommiezen zouden namelijk op een bepaald punt aanwezig moeten zijn, zonder zich daarvan een stap te mogen verwijderen, ook al zagen zij de grootste smokkelarij in hun nabijheid plegen.

Het kan hier al aanstands geen instructie van den Minister gelden. Voorschriften als waarop de heer van den Biesen doelt, worden gegeven door den ambtenaar ter plaatse, die den dienst elken dag regelt. Dat is in buitengewone gevallen de inspecteur en anders de dienstgeleider. Nu spreekt het vanzelf dat hij daarbij een plan de campagne opmaakt en de punten aanwijst waar de verschillende ambtenaren zich hebben te posteeeren. Zoo zal het bij den velddienst van het leger toch ook wel gaan.

Maar het ligt toch wel voor de hand, dat dergelijke dienstregelingen allermint de strekking hebben om een kommie die in de nabijheid onraad bespeurt, te beletten zich van zijn plaats te verwijderen. Dat zou eenvoudig onzinnig zijn en ik geloof dan ook niet dat er een enkel ambtenaar is, die een dergelijke opvatting van zijn taak heeft.

Mocht het al misschien eens zijn voorgekomen — alles is mogelijk — dan zouden degenen die aansprakelijk zijn voor een dergelijken order al zeer weinig blijk van doorzicht en tact hebben gegeven en daarvoor van hooger hand allermint lof inoogsten. Maar de voorstelling alsof wij hier zouden te doen hebben met een instructie van dergelijke onzinnige strekking, is weer een der staaltjes van *tendance à exagérer*, die wel eens meer bij den geachten afgevaardigde zijn waar te nemen.

Wat nu betreft de vooruitzichten der smokkelarij, wil ik te dezen opzichte mededeeling doen van een ambtelijk rapport, dat zijn bevestiging vindt in verschillende andere. Het betreft juist de streek die in bijzondere mate bekend is aan den geachten afgevaardigde. In dat bericht komen zeer opmerkelijke beschouwingen voor, waarvan ik enkele zal releveeren, omdat er tevens uit blijkt, met welke buitengewone moeilijkheden men hier te kampen heeft. In dat rapport lees ik o. a. het volgende: „De menschen houden er hier een wonderlijk begrip van eerlijkheid ten opzichte van smokkelen op na. Dat ze daarmee veel kwaad bedrijven, zien zij niet in. Sommige beroemen er zich zelfs op, dat ze de ambtenaren zoo bij den neus gehad hebben. Het zal nog wel heel lang duren vóór men hier de meening is toegedaan, dat men door te fraudeeren, de gemeenschap benadeelt, en dit vrijwel met diefstal gelijkstaat.”

En verder: „Door het optreden van 2 Januari ll.” — dat wil zeggen door het in werking treden van het Koninklijk besluit ten opzichte van de tweede linie, waarvan ik zooveel melding maakte — „is een weldadige schrik onder de winkeliers gebracht. De smokkelhandel, die een ontzettende uitbreiding had verkregen, is daarmee voor het oogenblik heel wat gekalmeerd. Doch er moet voor gezorgd worden dat dit zoo blijve en men kans loopt gevoelig gestraft te worden, indien men zich niet fraude inlaat.”

Wat dit laatste betreft, kan men er zich van overtuigd houden, dat mijn aandacht onafgebroken op deze zaak gevestigd blijft, maar dat ik een vijand ben van overdrijving, ook waar het geldt het probleem dat hier valt op te lossen. Dat probleem is, een ernstig en krachtig optreden te paren aan een billijke en gematigde handhaving der wettelijke bepalingen. De oplossing van dit probleem is niet bepaald gemakkelijk, maar toch, geloof ik, niet onmogelijk. Voor zoover men, in geval er aanhalingen zijn geschied, de overtuiging heeft, dat er meer onachtzaamheid dan opzet in het spel is, wordt een zeer clemente straf opgelegd. In geval van volkomen goede trouw wordt zelfs elke straf achterwege gehouden, maar voor zoover kwade trouw met grond wordt ondersteld, valt op clementie niet te rekenen.

Ik kom tot de bewering van den geachten afgevaardigde, dat de smokkelaars zoo met mij ingenomen zijn, dat zij wel een standbeeld voor mij zouden willen oprichten. Ik zou dien heeren toch in overweging willen geven, om met de uitvoering van dat plan nog enkele maanden te wachten. Het zou kunnen zijn, dat inmiddels hunne zienswijze te mijnen opzichte veranderde en het zou mij spijten, wanneer ik een standbeeld zou moeten danken aan een misverstand. Indien zij in weerwil hiervan toch tot uitvoering van hun plan mochten wenschen over te gaan, wil ik hun een goede inscriptie aan de hand doen. Ik had namelijk den 23sten Juli j.l. de eer hier te zeggen: „De mannen van den smokkelhandel, van de wetsontduiking en van het eigenbelang, hebben niets van mij te verwachten.” Zoodanige inscriptie zou dan op het voetstuk kunnen prijken.

Ik vermoed, dat de inlichtingen die door een lid van dat gilde aan den geachten afgevaardigde mochten zijn verschaft, eigenlijk meer de vrucht zijn van een zekere opgewondenheid over een wellicht in de maanden November of December, toen de thans genomen maatregelen nog niet hun werking deden gelden, gelukten smokkel, maar ik twijfel niet, of de ingenomenheid met de bezadigdheid, destijds betracht, zal thans sterk verkoelen. Het blijkt trouwens nog al uit couranten en anonieme brieven die ik krijg, dat men voor het tegenwoordige te dezen aanzien nu juist niet zoo bijzonder met mij ingenomen is.

20ste VERGADERING. — 2 FEBRUARI 1904.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk VIIB.)

De geachte afgevaardigde heeft nog een advies gegeven, n.l. om den suikeraccijns belangrijk te verlagen en daartegenover den accijns op het gedistilleerd evenredig te verhoogen. Dit denkbeeld, dat ook reeds van andere zijde is gelanceerd, is natuurlijk niet aan mijn aandacht ontsnapt. Het is niet onmogelijk, dat in die richting de oplossing ligt van een moeilijk probleem, dat door de aanneming van het amendement van den heer Schaper bij de behandeling van het ontwerp op den suikeraccijns, is ontstaan. Ik doel op de wettelijke verplichting om tegen 1 September 1906 de quaestie van den suikeraccijns opnieuw onder de oogen te zien. De geachte afgevaardigde zal het echter toch wel met mij eens zijn, dat zijn advies niet voor onmiddellijke toepassing vatbaar is. Het juiste tijdstip voor het overwegen van het practische van dit plan zal zijn gekomen in het Zittingjaar 1905—1906, maar vóór dien tijd — de geachte afgevaardigde zal het zelf ook begrijpen — bestaat er voor mij geen aanleiding om de suiker- en de drankquaestie opnieuw aan de orde te stellen. Ik ben den geachten afgevaardigde dus zeer dankbaar voor het opperen van dat denkbeeld, maar ik herhaal, dat ik er niet in zie een practisch middel om aan eventuele bezwaren die hij tegen den bestaanden toestand heeft, oogenblikkelijk te gemoet te komen.

Aan het slot mijner bespreking van de rede van den heer van den Biesen gekomen, wil ik de verschillende détailpunten ter zijde laten, bijv. dat betreffende den verkoop van aangehaalde suiker. Ik doe alleen opmerken, dat die verkoop steeds in het openbaar behoort plaats te vinden, en dat het, gelijk de geachte afgevaardigde zelf opmerkte, toch niet verantwoord zou zijn om die suiker te vernietigen, zooals men dat met zout deed, dat een veel minder kostbaar artikel is.

Men mag dus, mede volgens de wettelijke voorschriften, de aangehaalde suiker niet vernietigen, men kan ze zelf toch ook niet opeten; en evenmin kan ze geruimen tijd worden bewaard, want men heeft aan de grenzen geen pakhuizen, en het kantoor van den ontvanger, waarheen de aangehaalde goederen gebracht worden, heeft een beperkte ruimte. Vervoer naar de hoofdplaatsen der provincie zou doorgaans tot te grooten omslag en kosten leiden; men moet er toch ergens mee blijven, en er rest dus niets anders dan openbare verkoop. En wanneer dit nu de winkeliers aanspoort het indirect verleenen van hulpaan den smokkelhandel, het opkopen n.l. van gesmokkelde suiker, na te laten, dan zou ik meenen, dat een dergelijke openbare verkoop zelfs nog wel een nuttig bijkomstig effect kan hebben.

Ik wil niet eindigen zonder mijn voldoening te hebben uitgesproken, over de instemming die ik van den geachten afgevaardigde den heer van den Biesen heb vernomen, waar het geldt het nemen van strenge maatregelen tot wering van de smokkelarij. De geachte afgevaardigde heeft veel verder strekkende maatregelen bepleit dan ik zou willen en mogen nemen. Hij heeft bij herhaling gezegd, dat hij zelfs geheel Noordbrabant tot onvrij terrein wil verklaard zien. Ik herinner daaraan om te doen uitkomen, dat de geachte afgevaardigde voor, ik zou bijna zeggen, terroristische maatregelen, niet zou terugdeinzen. Zóó ver ga ik niet; ik meen inderdaad genoeg te hebben aan de middelen die de wet mij thans ter beschikking stelt. Ik ben intusschen nog bezig met de aanvulling van de genomen maatregelen, o. a. ten doel hebbende een samenwerking tussen onze douane en de Rijkspolitie, maar ik zal mij daarover niet verder uitlaten. Men zal trouwens wel den indruk hebben gekregen, dat ik niet stilzit. Ik betuig dus mijn voldoening over de instemming van den geachten afgevaardigde en hoop mitsdien bij hem krachtigen steun te vinden, wanneer er te eeniger tijd eens een interpellatie mocht worden gehouden over een beweerd te streng optreden tegenover den smokkelhandel.

De heer **Merkelbach**: Ik heb even het woord gevraagd, omdat de heer van den Biesen niet tegenwoordig is. Dit spijt mij zeer, want deze heeft zich veel meer in de suikerquaestie ingewerkt dan ik, maar hij viert heden feest, omdat hij 25 jaar president is van de St. Vincentius-vereeniging.

Ik ben tot de conclusie gekomen, dat de Minister van Financiën niet juist gehoord heeft wat de heer van den Biesen gisteren heeft gezegd; immers de Minister legt den heer van den Biesen woorden in den mond, die hij volstrekt niet gezegd heeft. De heer van den Biesen heeft gezegd, dat de suiker in België even

duur is als hier, terwijl daar surtaxe geheven wordt, maar dat doet aan de zaak niets af. Ik zoude even willen spreken over het niet heffen van de surtaxe hier. Vroeger heeft de Minister voorgesteld een surtaxe te heffen en den accijns te verlagen, maar bij slot van rekening heeft de Minister noch de surtaxe noch verlaging van den accijns gegeven.

Nu in België een surtaxe geheven wordt, wordt alle suiker, die er in België te veel is, naar hier uitgevoerd.

Dit zal altijd nadeelige gevolgen hebben voor de suikerindustrie.

De suiker uit België komt geheel vrij hier in en surtaxe wordt hier niet geheven, zoodat de fabrikanten hier te lande onmogelijk kunnen werken.

Alle vroegere Ministers — de Ministers Pierson, Godin de Beaufort, Sprenger van Eyk, hebben der suikerindustrie altijd een goed hart toegedragen en er voor gezorgd, dat de fabrikanten konden werken, omdat zij overtuigd waren dat de suikerindustrie een van de nuttigste van ons land was, omdat zij wisten welke voordeelen daaraan verbonden waren voor den landbouwer, de arbeiders, de schipperij enz.

En wat heeft deze Minister voor de suikerindustrie gedaan?

De geheele rede van den heer van den Biesen heeft hij nagenoeg onbeantwoord gelaten.

Wat hij over de smokkelarij verteld heeft, is veel erger dan wat de heer van den Biesen daaromtrent medegedeeld heeft. Die geachte afgevaardigde heeft niet alles verteld wat daaromtrent gebeurt.

Wil de Minister van Financiën het smokkeljen tegengaan, dan mag hij eerst wel met zijn ambtgenoot den Minister van Oorlog overleggen om ons geheele leger naar de grenzen te zenden om daarop toe te zien.

Met de nieuwe campagne in September is het smokkeljen begonnen. In December heeft de suikeraccijns minder opgebracht dan in November 1902, f 340 000.

De Minister heeft toen gezegd: er moeten nog groote contracten afgesloten worden; maar toevallig heeft de accijns in December weer f 152 000 minder opgebracht.

Nu heb ik vernomen dat suikers verkocht zijn — niet in het openbaar maar ondershands — maar het gaat toch niet aan dat die bestede sommen bij den accijns begrepen worden.

Ik zal daarop niet verder ingaan. Het is nu gebleken dat de suikeraccijns steeds vermindert en dat de Minister hoegenaamd niets voor de suikerindustrie wil doen. Het is met die industrie inderdaad treurig gesteld. Van de 30 fabrieken zullen de meeste uitscheiden met werken, niet omdat die industrie geen levensvatbaarheid heeft, maar omdat de Minister niets doet. Hij had beloofd dat hij surtaxe zou heffen, maar heeft dit niet gedaan. Het gaat toch niet aan den fabrikanten de premie af te nemen en hun niets in de plaats te geven.

Nu er in vergelijking met België een verschil van f 17 per 100 K.G. op den accijns bestaat, had de Minister moeten inzien dat de smokkelarij een grooten omvang zou verkrijgen; hij had daartegen maatregelen moeten nemen.

Ik geef den Minister den raad om zoo spoedig mogelijk als nog maatregelen tegen de smokkelarij te nemen en ik zou het zeer aangenaam vinden als de Minister er toe konde besluiten over te gaan om een surtaxe te heffen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund nog een enkel woord te spreken naar aanleiding van hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Noordbrabant, den heer Merkelbach, is gezegd. Ik zal den geachten afgevaardigde niet volgen in zijn beweren alsof ik niet juist zou aangehaald hebben wat hier door den heer van den Biesen is gesproken. Zoo min als eenig lid dezer Kamer had ik het stenogram voor mij en ik moest dus afgaan op mijn eigen aantekeningen. Het is daarom altijd mogelijk dat ik niet nauwkeurig in kleinigheden heb gereleveerd wat de heer van den Biesen gezegd heeft, maar in hoofdzaak heb ik toch juist weergegeven wat die geachte afgevaardigde betoogde. Ik ben geen vriend van overdrijving, maar wel van de objectiviteit, van de realiteit, van de waarheid.

De geachte afgevaardigde, de heer Merkelbach, heeft dan ook geen enkel bewijs tot staving zijner bewering bijgebracht.

De heer Merkelbach heeft er voorts aan herinnerd, dat door mij een kleine verlaging van den suikeraccijns is voorgesteld, maar

hij heeft daarbij niet vermeld, dat er een nauw verband bestond tusschen de voorgedragen verlaging van den suikeraccijns en de verhooging van den accijns op het gedistilleerd. De geachte afgevaardigde heeft ook de omstandigheid vergeten te vermelden, dat het de suikerfabrikanten zelf zijn geweest, die gezegd hebben, door een dergelijke geringe accijnsverlaging niet te worden gebaat. Nu kan het wel zijn dat zij daarvan thans spijt hebben; die mogelijkheid ontveins ik mij niet, maar het feit is de herinnering wel waard.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat al de suiker, die in België te veel is, hier wordt ingevoerd. Persoonlijk zoo nauw bij deze industrie betrokken zijnde, moest hij hier toch zeker niet nalaten te onderscheiden, op het voetspoor van hetgeen steeds te recht door de vakmannen pleegt te geschieden.

Waarover spreekt nu de geachte afgevaardigde? Over geraffineerde, of over ruwe suiker? De eigenlijke suikerquaestie betreft toch niet de eerste maar de laatste, en nu kan men toch inderdaad niet zeggen, dat al de ruwe suiker die België te veel heeft, hier wordt ingevoerd. Dat zou eenvoudig een tastbare onjuistheid zijn. Doelt daarentegen de geachte afgevaardigde op de geraffineerde suiker, dan zal hij mij toch bij nader inzien moeten toestemmen, dat daarin allerminst de suikerquaestie niet bestaat, zooals wij die kennen, is gelegen. Dat met het geraffineerd fraude plaats vindt, is waar, maar tusschen dien smokkel en het te veel aan ruwe suiker, het eigenlijke suikervraagstuk, bestaat zelfs geen verwijderd verband.

Neen, dit laatste is een gevolg van den toestand op de wereldmarkt; die is overvoerd en deze overproductie drukt den wereldprijs. Dit slaat onmiddellijk terug op den toestand der Nederlandsche suikerfabrikanten en ik ontken dus niet, dat hun tegenwoordige positie moeilijk kan zijn. Maar er volgt tevens uit, dat onjuist is de voorstelling, alsof de moeilijkheden der fabrikanten het gevolg zouden zijn van den invoer van geraffineerd uit België.

Vroegere Ministers, zegt de geachte afgevaardigde, hebben allen aan de suikerindustrie een goed hart toegedragen. Het vernemen van deze uitspraak zal in het bijzonder mijn geachten ambtsvoorganger den heer Sprenger van Eyk goed doen, tegenover wien men indertijd van de zijde der medestanders van den heer Merkelbach al niet vriendelijker gezind was dan nu tegenover mij.

Wat heeft, vroeg de geachte afgevaardigde, de tegenwoordige Minister voor de suikerindustrie gedaan? Ik ben er niet voor, Mijnheer de Voorzitter, om mijn eigen lof te verkondigen en men heeft bovendien niet altijd de gelegenheid om lof te verwerven, maar ik meen toch te mogen constateeren, dat ik heb medegewerkt om den algemeenen toestand van de suikerindustrie, voor zoover zulks van de Regeering afhangt, voor de toekomst duurzaam te verbeteren, en wanneer men, bij nader inzien, daarin eenige verdienste vindt, dan heb ik wellicht later ook nog kans op eenige waardeering.

„Heel het leger zou noodig zijn om de smokkelarij tegen te gaan.”

Mijnheer de Voorzitter! De smokkelarij keurt men af, men wil dat zij zal verdwijnen, maar als er middelen worden aangewend om dat doel te bereiken, dan maakt men ze ridicul, denigreert ze en onderschat men hunne beteekenis.

De geachte afgevaardigde kan zelf niet meenen dat het heele leger noodig zou zijn om den sluikhandel tegen te gaan, ik althans heb de overtuiging, dat wij met de middelen die mij ten dienste staan, een heel eind zullen komen.

„In November en December heeft de suiker minder opgebracht voor de schatkist dan anders”.

De geachte afgevaardigde legt direct verband tusschen die percentsgewijs mindere opbrengst en de suikerquaestie. Ik zal niet ontkennen, dat de sluikhandel afbreuk doet aan de opbrengst van den suikeraccijns; daarin juist ligt voor mij de prikkel om den smokkelhandel tegen te gaan, maar zoo erg als de geachte afgevaardigde het voorstelt, kan ik niet toegeven dat het is.

En zelfs, al ware dat het geval, wat zou ik er aan kunnen doen? Ik kan niet anders doen dan uit al mijn macht de smokkelarij keeren. Schaf dan, zegt de geachte afgevaardigde, den accijns af en hef een surtaxe. Het eerste is onder de tegenwoordige financiële omstandigheden onmogelijk, het tweede zal

geschieden indien de uitkomsten van het onderzoek der betreffende commissie de onvermijdelijke noodzakelijkheid bewijzen. Voor het oogenblik herhaal ik dan ook: „Ik doe noch het een noch het ander”.

De geachte afgevaardigde heeft voorts de fabriek die geliquideerd is, ter sprake gebracht. Gisteren heeft de heer van den Biesen ook al gezegd: „al de fabrieken verdwijnen, nu weer die te Laren!”

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is dan ook juist de eenige fabriek die verdwenen is. De anderen zouden dus nog moeten verdwijnen, maar ik hoop en vertrouw dat de voorspelling van den heer van den Biesen, in dat opzicht niet zal uitkomen.

Ten slotte heeft de heer Merkelbach beweerd, dat ik een surtaxe zou hebben beloofd; met andere woorden dus: ik zou een woordbreker zijn. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niets van dien aard beloofd. In het wetsontwerp waarbij de verlaging van den suikeraccijns werd voorgesteld, was aanvankelijk de mogelijkheid om tot de heffing eener surtaxe over te gaan, voorzien. „De mogelijkheid.” Wel reeds een bewijs dat van een belofte dat er een surtaxe zou komen, geen sprake is geweest, hetgeen te allen overvloede de toelichting buiten twijfel stelt.

Die facultatieve surtaxe is ten slotte, onder andere ten gevolge van den tegenstand der suikerfabrikanten zelf, uit het wetsontwerp verwijderd.

Op de wijze als de geachte afgevaardigde zich veroorloofde, kan ieder Minister die niet stilzit, aan de kaak worden gesteld als een woordbreker. Dat is een verkeerde tactiek, waartegen ik moet protesteeren.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK XI DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (ONVOORZIENE UITGAVEN) (2).

Dit wetsontwerp wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VIII DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN OORLOG) (2).

IV. VASTSTELLING DER BEGROTING VAN UITGAVEN TEN BEHOEVE VAN DE VOLTOOIING VAN HET VESTINGSTELSEL, DIENST 1904 (61).

De Voorzitter: Ik stel voor de beraadslaging over deze beide wetsontwerpen gezamenlijk te houden.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer van Boneval Faure: Mijnheer de Voorzitter! Een zeer kort woord slechts. Ik mag niet nalaten Zijn Excellentie den Minister mijn dank te betuigen voor het antwoord door hem gegeven op de in het Voorloopig Verslag gedane vraag, of Zijn Excellentie zijn aandacht reeds had kunnen schenken aan het daar bedoelde onderwerp, de bevordering n.l. der officieren en de daarbij in aanmerking komende bevorderingslijsten.

Ik dank den Minister ook voor de wijze waarop hij de Vergadering omtrent den stand der zaak heeft willen inlichten.

Het blijkt daaruit dat de Minister deze zaak ernstig ter harte heeft genomen. Al behoort het aangevangen onderzoek nog te worden voortgezet, ik twijfel niet, of het zal in denzelfden geest, met gelijken ernst, worden voortgezet als waarin het is begonnen; en ik hoop dat het ten slotte tot uitkomsten moge leiden, die bevorderlijk zullen zijn aan de belangen van de hierbij betrokken officieren, aan de belangen van den dienst en daardoor aan de belangen van geheel het leger.

De heer Bergansius, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zeer gevoelig voor de woorden zoeven door den geachten afgevaardigde uit Zuidholland gesproken; er blijft mij slechts over hem dank te zeggen voor het vertrouwen, dat

2. Vaststelling der Staatsbegr. voor het dienstj. 1904. (Aannem. van het wetsontw. n°. 59.) (Beraadsl. over hoofdstuk IX.)

daaruit ten aanzien van mijn persoon blijkt. Ik wil hem gaarne de verzekering geven, dat ik het door hem besproken onderwerp met den meesten ernst heb onderzocht; gemakkelijk is het echter niet.

Het voorschrift, dat in het afgelopen jaar geheel en al omgewerkt is, en, welke omwerking o. m. ten doel heeft om uitbreiding te geven aan de gevallen, waarin de officieren met een omtrent hen uitgebracht minder gunstig oordeel worden in kennis gebracht, is ter beoordeeling onderworpen geweest bij de legerautoriteiten. Dat in deze zaak verschil van opvatting bestaat, ligt voor de hand, maar ik hoop haar toch tot een goed einde te brengen, ook waar ik getracht heb naar overeenstemming met het voorschrift, dat in het vorige jaar voor het Departement van Marine is van kracht geworden, en waarin ik gedurende mijn interimair beheer veel heb gevonden wat mij aantrok.

Ik wensch alleen de verzekering er aan toe te voegen, dat zoo eensgezins mogelijk de zaak in den loop van dit jaar tot een goed einde zal worden gebracht, en op zoodanige wijze, dat het den geachten afgevaardigde zal bevredigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De beide wetsontwerpen worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. AANVULLING EN VERHOOGING VAN HET VIII^{STE} HOOFDSTUK DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (59).

Dit wetsontwerp wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

VI. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID) (2).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Brouwers**: Mijnheer de Voorzitter! Daar ik de Maas-quaestie bij de algemeene beraadslagingen niet heb kunnen behandelen, wensch ik dat thans te doen.

Sedert een lange reeks van jaren is de Maas-quaestie — die ik met recht mag noemen een zaak van groot algemeen en actueel belang — herhaaldelijk en als het ware bij voortdurend door de Limburgsche afgevaardigden in de Staten-Generaal te berde gebracht, doch steeds zonder het gewenschte gevolg. En op 23 December van het vorig jaar werd door den geachten afgevaardigde uit Roermond, den heer Bolsius, aan de overzijde van het Binnenhof, nogmaals een warm pleidooi daarvoor geleverd, maar ook dit bleef zonder gevolg, vooral omdat naar het oordeel van den Minister van Waterstaat, de kosten te hoog waren voor 's lands tegenwoordigen financieelen toestand.

Mijnheer de Voorzitter! Toen 's lands financieele toestand zeer gunstig was, heeft de Regeering echter voor de bevaarbaarmaking der Maas zoo goed als niets gedaan en thans, nu de financieele toestand minder voordelig is, nu zou ze niets kunnen doen.

Maar wanneer de Regeering in de goede jaren dat hoogst nuttige werk vergeet uit te voeren en het in magere jaren niet kan uitvoeren, dan zou ik zeer bescheiden willen vragen, wanneer het dan wel zal kunnen tot stand gebracht worden?

Nu wil ik gaarne en dankbaar erkennen dat sedert eenige jaren toch iets werd gedaan: althans de normalisatie van de Maas beneden Venlo, onder Minister Lely begonnen, wordt regelmatig en met goed gevolg voortgezet, zoodat bij middenrivierstand de Maas aldaar wel altijd zal bevaarbaar zijn, mits, en hierop leg ik grooten nadruk, aan de normalisatie blijvend de hand gehouden worde om het ontstaan van ondiepten te voorkomen.

Dank wil ik ook betuigen aan den heer Minister van Waterstaat voor de mededeelingen door hem gedaan, bij het Antwoord

op het Voorloopig Verslag dezer Kamer; in hoofdzaak komen ze hier op neer:

1. Voor de bevaarbaarmaking van de Maas in Limburg werd door den waterstaat een ontwerp met begroting opgemaakt.

2. Met het oog op verschillende beschouwingen en conclusiën zijn de betreffende rapporten voor overlegging minder geschikt.

3. Dat de onmogelijkheid is gebleken de Maas boven Tegelen door normalisatie te allen tijde bevaarbaar te maken.

4. Het ontwerp beoogt kanalisatie door middel van stuwen van af Maastricht of van af de gekanaliseerde Maas te Visé tot aan Venlo.

5. Tot eenige onderhandeling met België ter zake dezer kanalisatie acht de Minister den tijd nog niet gekomen.

6. Het begrootte bedrag van ruim 11 miljoen gulden doet spoedige uitvoering onwaarschijnlijk zijn.

7. Dat in België plannen bestaan voor het geschikt maken van het kanaal Luik-Maastricht voor grootere schepen.

Betrekkelijk deze mededeelingen wensch ik te kunnen te geven: dat de normalisatie der Maas boven Tegelen onuitvoerbaar zou zijn, kan ik best begrijpen, met het oog op het sterk verval tusschen Roermond en Venlo — ik meen 5,21 —, en met het oog op de kostbare (9 ton gouds) en geheel mislukte normalisatiewerken, de tijds beneden Maastricht ingevolge het Maas-tractaat van 1863 uitgevoerd;

dat door den waterstaat een ontwerp met begroting voor de bevaarbaarheid der Maas is opgemaakt en dat ontwerp de kanalisatie boven Venlo beoogt, heb ik met groote ingenomenheid en volkomen instemming begroot, omdat het nu vaststaat dat de Regeering die kanalisatie wil tot stand brengen; naar mijn oordeel is dat de beste oplossing der Maas-quaestie en ik zou dezelve zeer zeker gevraagd hebben wanneer de Regeering er niet mee gekomen ware;

dat de rapporten sub 2 vermeld niet kunnen overlegd worden, was een teleurstelling en ik hoop nog altijd dat dezelve hetzij met de daaraan vastgeknoopte beschouwingen, hetzij afgescheiden daarvan, overgelegd of ingezien zullen kunnen worden.

Wat het sub 5 en 7 medegedeelde betreft, was in het Voorloopig Verslag gevraagd of het niet doelmatig ware omtrent de kanalisatie met België in overleg te treden, en dit geschiedde in de onderstelling dat de kanalisatie van boven af alzo aan de Belgische grens zou begonnen worden, in welk geval het toch noodzakelijk kon zijn dat België vooraf en te bekwaamer tijde de kanalisatie op zijn gebied voltooide, opdat de onze onmiddellijk daaraan kan aansluiten, waarvoor zeker met België overleg zou moeten gepleegd worden; en wanneer de Belgische Regeering werkelijk plan zou hebben het kanaal Luik-Maastricht te verbeteren zóó, dat hetzelfde voor groote schepen bevaarbaar wordt, dan is bedoeld overleg onmisbaar; gesteld toch dat België dit plan volvoerde vóór dat door ons de aansluiting met de Belgische gekanaliseerde Maas was verkregen, dan had België bij die aansluiting weinig of geen belang meer en zou het op grond daarvan kunnen zeggen: ik maak ze niet of ik heb er geen belang bij en dus ook geen geld voor over; maakt ze als u het verkiest op uw kosten. Dit meen ik, moet voorkomen worden.

Het sub 6 medegedeelde baarde grooter teleurstelling, als wettigende het vermoeden, dat ter oorzaak van de kosten aan de kanalisatie verbonden, met de uitvoering daarvan geen haast zal gemaakt worden. Maar die kosten behoeven en mogen toch waarlijk geen beletsel wezen voor het tot stand brengen van zoo'n hoogst nuttig werk, vooral thans niet, nu voor de exploitatie en bloei der Limburgsche kolennijverheid een goedkoop verkeersmiddel absoluut noodzakelijk is. Ik ben daarom van oordeel dat niet meer getalmd mag worden met het in orde brengen van dat werk.

Ik veroorloof mij hier op een voorbeeld te wijzen, leerrijk maar laat ik het erkennen, tevens beschamend voor ons.

België heeft voor hetzelfde vraagstuk gestaan in een tijd dat de toestand zijner financiën ook niet zoo bijzonder rooskleurig was en ook daar zou de kanalisatie ongeveer 12 miljoen gulden kosten; daar te lande was dat echter geen hindernis, volstrekt niet; de kanalisatie werd desondanks spoedig en krachtig ter hand genomen en binnen weinige jaren voltooid; maar nu ging men verder en maakte een kanaal in verbinding staande met de gekanaliseerde Maas van Luik naar Maastricht, in aansluiting met de Zuid-Willemsvaart aldaar en toen dit kostbare

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

werk was voltooid, ging België nog een stap verder en liet in aansluiting met deze vaart het Kempische kanaal (Canal de la Campine) graven, waarvoor het water uit de Zuid-Willemsvaart, krachtens het Maas-tractaat van 1863 te zijner beschikking stond; door dit kanaal kwam België in het bezit van den zoo lang gewenschten verkeersweg te water met Antwerpen.

Deze werken tot stand brengend, heeft België niet alleen het uitgestrekte Kempenland — voorheen dor en onvruchtbaar — bloeiend en welvarend gemaakt, maar zich tevens een verkeersmiddel geschapen, dat voor zijn handel en nijverheid uitermate belangrijk is en welker rijke voordeelen België reeds lang de daaraan bestede uitgaven hebben doen vergeten.

Voorwaar een treffend voorbeeld; het moge thans bij ons navolging vinden.

Mijnheer de Voorzitter! Ook hier te lande had onze Maas sedert vele jaren een zegenrijk verkeersmiddel kunnen en moeten zijn en daarom kan ik maar niet begrijpen, dat ook heden nog onze Regeering van plan is dat zoo nuttige en noodige werk weer op den achtergrond te dringen, en te minder begrijpelijk is zulks, omdat deze Minister — in wiens beleid ik volle vertrouwen heb — in het algemeen en te recht de verbetering van bestaande en de schepping van nieuwe verkeersmiddelen is toegedaan en gaarne financieel krachtig steunt.

Waarom de kanalisering der Limburgsche Maas nu niet dadelijk en flink ter hand genomen? Of moet dezelve nog een onafzienbare reeks van jaren aan haar treurig lot worden overgelaten? Zou de Regeering dan nog niet willen inzien dat deze verkeersweg inderdaad is van algemeen en groot actueel belang, vooral nu wij aan den vooravond staan der kolenontginning op groote schaal in Limburg, die voor handel en nijverheid, en voor 's lands welvaart in het algemeen, zoo'n hooge beteekenis heeft? Zou zij dat heusch niet inzien en daarvoor nog geen geld over hebben? Mijnheer de Voorzitter, ik kan het niet gelooven, het ware bepaald onverantwoordelijk.

Daar het hier toch een buitengewone uitgaaf betreft, zoo behoefte deze immers niet uit de gewone middelen, maar kan uit een leening gevonden worden; en wanneer nu de volle som van 11 miljoen gulden, zal blijken noodig te zijn — en dat zal wel, aangezien de kanalisering tot aan de Belgische grens moet plaats hebben, waardoor noodzakelijk wordt de vervanging der steenen boogbrug te Maastricht door een platte ijzeren brug — tegen een interest van 4 pct. 's jaars ter leen moest genomen worden, dan nog zou hoofdstuk IX slechts met een half miljoen gulden voor rente en aflossing worden bezwaard, waar dan tegenover zouden staan de ontelbare voordeelen die deze verkeersweg middellijk en onmiddellijk zeker zou afwerpen; zou nu toch nog uitstel volgen?

Het geld aan zoo'n winstgevend werk besteed is toch zeker goed besteed. Maar bovendien, Mijnheer de Voorzitter, de geldquaestie mag mijns inziens hier den toestand niet beheerschen; het hooge woord ten deze moet zijn aan 't welbegrepen algemeen belang. Ik hoop en verwacht dan ook, en ik hoop zonder veel vreeze voor teleurstelling, dat de lange lijdensgeschiedenis der Maasquaestie haar einde nabij is.

En met al de kracht die uitgaat van een alleszins billijke, hoogst gewichtige, doch sedert meer dan een halve eeuw miskende en verwaarloosde zaak, richt ik tot de Regeering het eerbiedig maar dringend verzoek: Geeft ons eerlang de gekanaliseerde Maas.

De heer Regout: Mijnheer de Voorzitter! De mogelijkheid der bevaarbaarmaking der Maas van af Visé tot Venlo, is m. i. uit de gewisselde stukken genoegzaam gebleken. De noodzakelijkheid daarvan behoeft wel, na de belangrijke redevoering van ons geacht medelid den heer Brouwers, geen betoog. Mocht intusschen bij eenige leden daaromtrent nog twijfel bestaan, als zijnde de Zuid-Willemsvaart een voldoende verbinding tusschen Maastricht en het noorden van ons land, zoo wil ik er op wijzen, dat die verbinding slechts voor Maastricht geldt, terwijl voor de geheele landstreek tusschen Maastricht en Venlo de Zuid-Willemsvaart hoegenaamd geen nut heeft.

Te recht zegt de Regeering in de Memorie van Antwoord, dat de normalisering tusschen Roermond en Venlo niet moet geschieden, doch dat het ontwerp beoogt de kanalisering door stuwen van af Maastricht of in aansluiting met de gekanaliseerde

Maas te Visé tot aan Venlo, welk werk, met inbegrip der nieuwe brug te Maastricht, op 11 miljoen begroot wordt. Dit bedrag, hetwelk eenige jaren geleden globaal op 20 miljoen geraamd werd, valt mij erg mede. Wat mij echter zeer tegenvalt is, dat de Regeering in haar antwoord op [het Verslag zegt: het bedrag van ruim 11 miljoen gulden doet spoedige uitvoering onwaarschijnlijk zijn.

Zooals het Maaswater thans over ons gebied, van af de Belgische grens in den wilde stroomt, is dit inderdaad de verkwisting van een vaarwater waarmede wij door de natuur bevoordeeld zijn.

De wetenschap heeft in de laatste halve eeuw, onder andere in het naburige België, proefondervindelijk bewezen dat, daar waar in de zomermaanden wegens aanhoudende droogte, breede rivieren totaal onbevaarbaar waren, deze door middel van stuwen en sluizen tot een aaneenschakeling van kunstmatige breede bassins, tot prachtig vaarwater met vasten waterspiegel voor diepgaande schepen herschapen worden. Het zou dan ook te betreuren zijn wanneer ook niet in Nederland spoedig tot zulke verbetering op de Maas werd overgegaan.

Met het oog op de ontginningen der Limburgsche steenkolenvelden, welke binnen de vijf jaren ongetwijfeld reeds een belangrijke productie zullen leveren, is het noodzakelijk dat ook dan de voorgenomen verbetering van de Maas tot stand gekomen zij. Ook komt het mij voor, dat het dienstbaar maken van de Maas aan de groote binnenlandsche scheepvaart, de voorkeur verdient boven den aanleg van geheele nieuwe waterwegen in andere provinciën van ons land.

Wat nu de onderhandelingen met België betreft, waarvan het schriftelijk antwoord der Regeering melding maakt, zoo verneem ik, dat die niet veel vertraging zullen veroorzaken, wanneer wij aannemen, hetgeen door ons niet te ontkennen valt, dat België daarbij slechts een gering belang heeft voor het gedeelte van af Smeermaas tot Maasbracht.

Het komt mij dan ook voor, dat, wanneer wij dat geheele werk voor onze rekening nemen, wij aan de billijkheid jegens België voldoen, met beding dat alle sluizen op Nederlandsch terrein geplaatst worden.

Wat het gedeelte van Visé tot Smeermaas betreft, daaromtrent hebben wij van België eerder medewerking te wachten dan het tegendeel, aangezien bij de voorgenomen verbetering van den waterweg van Luik naar Maastricht een gedeelte van dat riviervak zal worden gevolgd.

Ik verneem dan ook dat er alle reden bestaat om onzen hooggeschatten Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te doen terugkomen op de weinig bemoedigende mededeeling, dat een spoedige uitvoering van de Maasverbetering onwaarschijnlijk moet zijn.

De heer Bosch van Drakestein: Uit het Voorloopig Verslag is het mij gebleken dat ik in de afdeeling mij niet duidelijk heb uitgedrukt betreffende den Leidschen Rijn, en het is zeker hieraan te wijten dat het antwoord van Zijn Excellentie den Minister voor mij niet aanmoedigend is geweest. Ik acht mij dus verplicht hierover nog een enkel woord te spreken. De onderhoudsquaestie laat ik rusten; deze is tamelijk gecompliceerd en thans niet uit te maken. Ik bepaal mij dus tot een punt, den toestand van dit vaarwater in het dorp Harmelen; deze toestand is vooral wat de breedte betreft zoodanig, dat de Staten van Utrecht een reglement hebben aangenomen, waarbij motoren aldaar worden verboden, en wel op de gegronde klachten der oeverbewoners, daar deze motoren den grond onder hunne huizen doen wegspoelen en er groot gevaar voor instorting dier woningen bestaat. Deze maatregel, die uit voorzichtigheid dringend noodig was, is toch zeker te betreuren, daar de schippers nu gedwongen zijn op de oude manier te boomen, hetgeen voorzeker in dezen tijd van snel vervoer achteruitgang in plaats van vooruitgang is.

Deze toestand kan dan ook niet blijven bestaan. Uit het verhandelde uit de Provinciale Staten ontwaar ik dan ook dat de provincie Utrecht, hoewel overplicht, zich deze zaak ernstig aantrekt en het dan ook een punt van onderzoek van Gedeputeerde Staten van Utrecht uitmaakt; maar al is de provincie ook genegen om mede de behulpzame hand op die plaats uit te steken, zoo zou het nutteloos werk zijn indien de Rijkbrug aldaar niet te gelijker tijd werd verhoogd en verbreed.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

De Regeering moet dit met mij toch eens zijn, dat deze brug *alleen* het Rijk aangaat. Deze brug levert voor de scheepvaart deze bezwaren op: 1°. de hooge ligging van den drempel op den bodem van den Leidschen Rijn onder de brug, 2°. de lage ligging van den boog van deze brug waarvan het gevolg is, dat bij normale waterstanden de schuiten bijna of geheel den drempel raken en bij hoogen waterstand een eenigszins hoog geladen schuit niet onder de brug door kan.

Daar nu de Leidsche Rijn een vaarwater is dat zoowel voor de provincie Zuidholland als voor Utrecht van het grootste belang is, kan ik van dezen Minister, die een open oog heeft voor alles wat handel en landbouw betreft, niet verwachten dat hij deze noodzakelijke verbetering niet zou bevorderen.

Ik vraag volstrekt niet, dat het Rijk het initiatief neme, maar beveel met den meesten ernst den heer Minister aan, in overleg met de provincie Utrecht te willen treden, wanneer deze in het algemeen belang aan Zijn Excellentie plannen voorlegt, die tot verbetering van den Leidschen Rijn kunnen strekken.

De heer van Velzen: Mijnheer de Voorzitter! De rede van den laatsten spreker, den geachten afgevaardigde uit Utrecht, geeft mij ongezocht aanleiding een woord te spreken over de verbetering van den Leidschen Rijn. In de provincie Zuidholland is de verbetering van dat vaarwater steeds een onderwerp van levendige belangstelling geweest. Reeds den 22sten November 1881 besloten de Staten van Zuidholland in den Rijn van af de Utrechtsche grens tot Leiden al datgene te verrichten wat — boven hetgeen in het belang der waterloozing van den boezem door het boezembeheerend waterschap dient te geschieden, ter wegneming van voor de scheepvaart hinderlijke verondiepingen — noodig mocht blijken.

De vorige geachte spreker heeft gewezen op het belang van een goede vaartsverbetering van den Leidschen Rijn. Deze waterweg is een verbinding tusschen de provinciën Zuidholland en Utrecht, en die verbinding is op dit oogenblik allerslechtst. Ik heb hier voor mij een nummer van de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 2 Februari 1887, waarin daaromtrent het volgende te lezen staat:

„Men schrijft ons uit Utrecht: Voor eenigen tijd wezen wij als terloops op de noodzakelijkheid der verbetering van het Utrechtsche gedeelte van den Leidschen Rijn; die wordt in uwe provincie zeer gevoeld. Toen in 1883 de Gedeputeerde Staten van Zuidholland verschillende voorstellen deden tot verbetering van een aantal vaarwaters, daaronder ook de Rijn, zeiden zij bij dit gedeelte hunner voorstellen: „De Rijn vormt de verbinding van Utrecht met dit gewest. De afmetingen van dit vaarwater in Utrecht zijn gering — de drempel der Haanwijker-sluits ligt bijv. op 1,80 — A. P., zoodat het verkeer tusschen de beide provinciën zich van kleine vaartuigen bedienen moet. Zoolang er geen toezegging is, dat ook op Utrechtsch gebied vaartsverbetering zal worden ter hand genomen, moet verbetering van den Rijn met het doel om grotere vaartuigen in dit verkeer te doen deelen, uit den aard der zaak achterwege blijven. Na in 1879 te vergeefs te hebben getracht tot dat doel bij de provincie en de gemeente Utrecht medewerking te vinden, hebben wij daartoe thans geene stappen gedaan. Wellicht dat na de verbetering van de Keulse vaart de behoefte aan zoodanige verbetering zich aldaar meer zal doen gevoelen.”

Mijnheer de Voorzitter! De behoefte aan die verbetering doet zich nog voortdurend gevoelen. De Leidsche Rijn is nu alleen voor kleine vaartuigen als de zogenaamde marktschuit geschikt, of eigenlijk nog niet eens. Te Harmelen bij voorbeeld, waar het vaarwater midden door het dorp loopt, is het zoo nauw en zoo ondiep dat de meeste schuiten met menschenhulp er door getrokken moeten worden.

En dan lees ik verder in genoemde courant: „Als het Utrechtsche gedeelte van den Leidschen Rijn verbeterd wordt, kan het levendig scheepvaart- en stoombootverkeer, dat nu reeds op het Leidsche gedeelte bestaat, en dat, als de denkbeelden van Zuidholland worden verwezenlijkt, zeer uitgebreid kan worden, zich uitstrekken door een welvarend gedeelte van Utrecht, tot de hoofdstad van het Sticht, die daardoor niet alleen met de Rijnstreek in verband komt, maar tevens

verbindingen naar het Noorden en het Zuiden verkrijgt. De vaart, die nu te Woerden sluit, krijgt daardoor te groote beteekenis.”

Toen in 1898 een voorstel van dijkgraaf en hoogheemraden van Woerden inkwam bij de Gedeputeerde Staten van Zuidholland omtrent de vernieuwing en tevens de verruiming van de sluis in den Rijn te Bodegraven, schreven Gedeputeerde Staten naar aanleiding van die aanvraag daaromtrent in hun brief van 21 Februari 1898 aan de Provinciale Staten het volgende: „Naar de belangen, zoowel algemeene als locale, betrokken bij de verbetering van den Rijn was door ons, gemeenschappelijk met onze collega's in Utrecht, in 1890 en 1891 een zeer omstandig onderzoek ingesteld, naaraanleiding van de plannen ingevolge opdracht van onze beide colleges door de hoofdingenieurs in de twee provinciën tot verbetering van het vaarwater tusschen Zwammerdam en Utrecht opgemaakt. Bij het besluit der Provinciale Staten van Utrecht dd. 19 November 1894 werd besloten om deze plannen te laten rusten. De aangevoerde gronden waren: het in verband met het daarbij betrokken algemeen belang zeer hooge kosten-cijfer geraamd op f 2191000, en de geringe bijdragen der belanghebbende gemeenten, waaronder Utrecht. Na dit besluit valt op een verwezenlijking van het plan niet meer te rekenen. Het vaarwater nu van het westelijk uiteinde van Woerden af tot Utrecht is van zeer geringe capaciteit. De Rijn is aldaar niet veel meer dan een breede sloot, te nauwnood voor kleine pakschuiten geschikt.

Waar de zaak zoo is gelegen, verklaarden Gedeputeerde Staten van Zuidholland sinds die van Utrecht niet bereid waren tot verbetering van het vaarwater mede te werken de zaak verder te laten rusten. Daarom doet het mij zeer veel genoegen, dat dit punt in deze Kamer ter sprake wordt gebracht door een der afgevaardigden uit Utrecht.

Evenals de heer Bosch van Drakestein zal ik de onderhouds-quaestie laten rusten en evenmin spreken over de vraag, op welke wijze de gelden voor de gewenschte verbetering gevorderd, moeten worden gevonden. Ik wensch hier alleen te constateeren — en het zal den Minister ook niet onbekend zijn — dat in het belang van handel en industrie gebleken is dat verbetering van het vaarwater dringend noodig is.

In de provincie Zuidholland zijn aan den Rijn tusschen Leiden en de Utrechtsche grens verschillende steen- en pannenfabrieken gevestigd; en in de provincie Utrecht liggen o. a. tusschen Utrecht, Vleuten en Harmelen vele landerijen bezet met klei-aarde. Het is bekend dat de steen- en pannenfabrikanten deze specie voor hun bedrijf noodig hebben.

Op dit oogenblik kunnen fabrikanten, die bijv. wonen te Leiderdorp, Koudekerk, Alphen en Zwammerdam, de grondstof welke zij voor de vervaardiging van hun fabrikaat behoeven, alleen met aanmerkelijke kosten uit de provincie Utrecht betrekken, wegens den slechten toestand van het vaarwater te Harmelen. De vletschuiten, welke zij bezigen om specie uit Utrecht te laten halen, moeten wat inhoudsmaat betreft, rekening houden met de diepte van het vaarwater en de doorvaartwijde der sluisen.

De afstand van Leiderdorp en verder gelegen plaatsen naar Utrecht is te groot, om iedere vletschuit, welke steen- en pannenaarde gaat laden, tijdens het vletseizoen meer dan twee, een enkelen keer drie reizen 's weeks heen en terug te laten doen.

Daaruit volgt dat, terwijl het werkvolk een behoorlijk weekloon moet verdienen, er meer aan loonen betaald moet worden dan wanneer die schuiten een grotere vracht specie zouden innemen, zoodat vele fabrikanten genoodzaakt zijn zich met een soort klei uit hun naaste omgeving te behelpen, welke voor de fabricage niet zoo deugdzaam is.

Hetzelfde bezwaar bestaat wel *niet* voor de Utrechtsche steenfabrikanten, maar deze lijden daartegenover het nadeel dat zij hun producten niet zoo voordelig kunnen vervoeren naar den Haag, Delft en andere plaatsen, waar steeds veel steen gebruikt wordt. Ik zou dit voorbeeld omtrent het ongerief dat de handel en de industrie door dezen toestand ondervindt, met andere kunnen aanvullen, maar ik acht dit niet noodig.

Nu deze toestand besproken is door den heer Bosch van Drakestein, wensch ook ik daarop de aandacht van den Minister te vestigen. Wat tot nu toe niet tot stand is kunnen komen bij gemis van overeenstemming tusschen de bestuurscolleges der

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

beide provinciën, zal wellicht dezen Minister, die zich betoont een warm voorstander te zijn van handel en nijverheid, gelukken, ik bedoel een zaak, die reeds zoo langen tijd een on vervuld desideratum is tot een goede oplossing te brengen.

De heer 't Hooft: Mijnheer de President! Ik heb hier voor twee jaar bij de behandeling van deze begroting met een enkel woord ter sprake gebracht de verlegging van den Maasmond.

De Vergadering zal mij veroorloven dat ik, misschien voor de laatste maal vóór de opening van de nieuwe rivier, nog een enkel woord daarover in het midden breng.

Voor twee jaar was er quaestie van de opening van den Maasmond vóór dat gereed waren de werken die in de wet van 1883 zijn opgenoemd en die gemaakt zouden worden als waarborg voor de belanghebbenden tegen gevreesde benadeeling. De Minister, toegevend aan den op hem uitgeoefenden aandrang, beloofde destijds tot die vervroegde opening te zullen overgaan, op voorwaarde dat de provincie Noordbrabant daarin zou medegaan. Ik heb mij toentertijd tegen die vervroegde opening verzet. Het heeft mij verheugd, dat ze ook niet heeft plaats gehad. Wij verkeerden echter nu in een geheel ander stadium. De werken opgenoemd in de wet van 1883 zijn niet alleen alle gereed, maar, indien ik mij niet vergis, zijn in het belang van de daarbij betrokken streek nog andere werken uitgevoerd. Derhalve bestaat er thans voor het Rijk noch een wettelijk beletsel noch ook een uit overeenkomst, om tot de opening over te gaan. Maar toch moet ik mijnerzijds op dit oogblik een voorbehoud maken. Wij hopen allen dat de nieuwe rivier zal voldoen aan de groote verwachtingen, die de voorstanders er steeds van koesterden. Het is ook zeer te hopen dat de nadeelen die de nieuwe rivier voor Gelderland en Westelijk Brabant zou kunnen gehad hebben, zijn ondervangen door de thans tot stand gebrachte werken. Maar daarvoor bestaat geen zekerheid. Integendeel. Er zijn zeer deskundige personen die meenen dat het werk niet zal voldoen aan de verwachting; die meenen dat groote nadeelen te duchten zijn. In ieder geval ook de grootste optimist moet toegeven dat, wat de gevolgen betreft, wij met de opening doen een sprong in het duister.

De mogelijkheid is dus niet uitgesloten dat Gelderland en westelijk Brabant bij de opening in groote moeilijkheid komen, gevaar loopen van groote schade te lijden. Welnu, het is voor dat onverhoopte geval dat ik er thans aan herinner dat de Staat dan tot voorziening in den nood gehouden is; dat de Staat er niet van af is met de gemaakte werken, maar dat hij ook moet instaan voor de afdoendheid er van; dat de Staat gehouden is tot vrijwaring en dat de thans voltooide werken zijn verricht tot nakoming van die belofte, doch niet om te treden in de plaats daarvan.

Dat wij met de opening van den Nieuwen Maasmond een grooten sprong in het duister doen, dat heeft men altijd geweten en is ook reeds bij het tot stand komen der wet gezegd. Reeds toen wees het lid der Tweede Kamer, de heer van der Sleyden, de latere Minister van Waterstaat, er op, toen hij zeide:

„Het werk tot verlegging van den Maasmond moet geheel voltooid zijn eer het Maaswater er door wordt afgevoerd, en gedurende den geheelen veeljarigen duur der uitvoering zal de ondervinding hoegenaamd niets leeren.

„Eerst als het werk kant en klaar is zal de Maas er worden ingeleid en wanneer dan blijken mocht dat ten opzichte der afmetingen is misgetast, zal de verbetering veel moeite kosten.”

Zoo is dan het werk thans gereed en er staan geen beletselen uit wet of overeenkomst aan de opening meer in den weg. De groote proefneming kan beginnen en de sprong in het duister gewaagd. Nu zijn er echter, zooals ik zeide, deskundigen, ingenieurs, die een deel van hun leven aan de uitvoering van het werk hebben besteed, die bij opening van den Maasmond in den tegenwoordigen toestand ernstige nadeelen vreezen. En nu wensch ik, alvorens die opening plaats hebbe, voor de laatste maal dat de zaak in de Staten-Generaal ter sprake komt, de verantwoordelijkheid vast te stellen, die ten deze op den Staat rust. Ik heb dit reeds trachten te doen in December van het vorige jaar, bij de behandeling van het wetsontwerp n°. 29, waarbij gelden werden aangevraagd tot verhooging en aanvulling van hoofdstuk IX der Staatsbegroting, juist met

het doel om een aanvang te maken met de werken die nog noodig zijn om tot de opening te kunnen komen.

In de sectie waarin ik toen zitting had heb ik de zaak ter sprake gebracht en diensgevolge werd in het Eindverslag der Commissie van Rapporteurs gezegd: dat men met genoegen had kennis genomen van dat gedeelte der Memorie van Toelichting waarin de Minister de verklaring van zijn ambtsvoorganger in herinnering brengt dat hij voor alles zou zorgen dat aan het Noordwestelijk deel der provincie Noordbrabant in geenerlei opzicht nadeel zou worden berokkend en liever zou trachten dat ook daar wat verbetering uit den toestand mocht voorspruiten. Waarop het verslag vervolgt:

„Men hoopte, dat het weldra voltooide werk, bij de opening van den Nieuwen Maasmond, zal blijken te voldoen aan de goede verwachtingen daarvan gekoesterd en dat geen nadeelige gevolgen, met name voor westelijk Noordbrabant, daarvan zullen worden ondervonden. Mocht dit laatste onverhoopt wel het geval zijn — een mogelijkheid die niet is uitgesloten, daar men toch gedeeltelijk met onberekenbare factoren te doen heeft —, dan rekende men dat de Staat moreel gebonden zou zijn aan zijn hiervoor aangehaalde door den Minister gememoreerde verplichting”.

Wegens de onmogelijkheid voor den Minister van Waterstaat om op 4 December II. in deze Kamer tegenwoordig te zijn, heb ik toen mijn voornemen om over deze zaak met den Minister van gedachten te wisselen moeten opgeven. En daarom kom ik er thans op terug.

Mijnheer de Voorzitter, bij de behandeling van het wetsontwerp dat geleid heeft tot de wet van Januari 1883, heeft naar mijn meening dit op den voorgrond gestaan, dat al de nadeelige gevolgen, die dit nieuwe werk zou hebben voor de betrokken streek, zouden komen ten laste van den Staat, hetgeen mij een billijk beginsel schijnt.

Dit beginsel is misschien het zuiverst uitgedrukt door den heer van Nispen tot Sevenaar, destijds lid der Tweede Kamer, die toen zeide (zitting 23 November 1883, II, bladz. 408):

„Zij, die ter wille der verandering van overoude historische toestanden benadeeld worden, moeten vergoeding erlangen. Ik waarschuw de voorstanders van dit ontwerp om op dit punt niet tegen te werken. Men zij billijk tegenover anderen als men billijkheid voor zich zelf verlangt. De billijkheid brengt mede dat men eeuwenoude toestanden niet verandere, zonder de gevolgen voor rekening van hem te brengen, die de verandering teweegbrengt en dat doet hier het Rijk”.

De heer van Nispen tot Sevenaar was van oordeel, dat aan het juiste beginsel, dat hij uitsprak bij het wetsontwerp, door het voorgestelde amendement-Heydenryck op één punt reeds voldaan werd.

„Het eerste bezwaar”, zeide hij, „is de vrees dat niet aan de voorwaarden zou worden voldaan, waaronder het subsidie is goedgekeurd. Daarvoor kan bij aanneming van een der voorgestelde amendementen” — de spreker doelde hier op het amendement-Heydenryck — „geen vrees meer bestaan. Het andere bezwaar is de zorg dat de toestand van het noordwesten door de hulp aan het noordoosten verleend slechter zal worden gemaakt.

Dit laatste bezwaar is wellicht niet volkomen gewaardeerd. Ik geloof dan ook niet dat de bedoeling van het request (n^o. der 23 Statenleden) was om het goede water in dit wetsontwerp ligt, tegen te werken, maar alleen om afdoende waarborgen te verkrijgen, dat dit goede zal worden bereikt.”

Dit was het principe, dat als het ware aan het wetsontwerp ten grondslag lag en dat ook is erkend door den Minister de Klerck, waar deze zelf bij de beraadslaging, trachtende de aangevoerde bezwaren te weerleggen, o. a. heeft gezegd:

„Kon mij op goede gronden worden aangetoond, dat door de uitvoering van dit ontwerp de belangen van het noordwestelijk gedeelte zoo ernstig zouden worden geschaad, zonder dat aan die bezwaren op afdoende wijze zou kunnen worden te gemoet gekomen, ik zou er voor huijveren, terugdeinzen om de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het plan op mij te nemen.”

De Minister de Klerck bedoelde dus te zeggen: indien ik niet de bezwaren kan ondervangen, die aan de uitvoering van het plan zijn verbonden, dan zou ik het niet uitvoeren. Persoonlijk,

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

Mijnheer de Voorzitter, heb ik destijds bij het debat in de Tweede Kamer die zelfde gedachte van vrijwaring op den voorgrond gesteld in deze woorden: „Bovendien het noordwestelijk deel van Noordbrabant verlangt niet om nu reeds bekend te worden gemaakt met de bijzonderheden van het werk, maar wel om nu reeds de zekerheid te hebben, dat het door de te maken werken niet zal worden benadeeld.” (*Handelingen II*, bladz. 429.)

Nu komt het mij voor, dat wij ten aanzien van deze zaak een weinig op onze hoede moeten zijn, omdat er aanleiding bestaat voor misverstand. Ik geloof dat er zijn die meenen, dat wanneer de Staat maar eenmaal de werken gemaakt heeft, opgenoemd in de wet van 1883, de Staat aan zijn verplichtingen heeft voldaan. Dat er zijn die meenen, dat die door den Staat gemaakte werken komen in de plaats van zijn verplichting tot vrijwaring. Dit nu betwist ik. Die werken dienen alleen tot nakoming van de verplichting van den Staat tot vrijwaring. Zij komen niet in de plaats daarvan.

Indien de werken later blijken onvoldoende te zijn, dan blijft de verantwoordelijkheid van den Staat bestaan. En van daar dat ik met een enkel woord op deze zaak wil wijzen.

Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik reeds zeide had ik deze zaak willen ter sprake brengen in December jl. bij de behandeling van het wetsontwerp n°. 29. Tot ons leedwezen was evenwel de Minister van Waterstaat verhinderd deze vergadering bij te wonen, en derhalve werd de discussie uitgesteld. De heer van der Does de Willebois heeft in zijn op 4 December 1903 gehouden rede daarvan acte genomen.

Hij heeft daarbij echter gevoegd een zinsnede, die m. i. aanleiding kan geven tot eenig misverstand, alhoewel dit niet lag in de bedoeling van den geachten spreker.

De geachte afgevaardigde zeide toen: het werk is gereed, wij kunnen tot de opening overgaan. „Wanneer wij alzoo dit wetsontwerp aannemen, dan stellen wij ons daarbij op het standpunt, dat de voorgenomen werken geheel en al zijn in overeenstemming met het besluit van de Staten van Noordbrabant, en dat daarmee voldoende waarborgen gegeven worden aan de belangen van het westelijk deel der provincie, overeenkomstig de bedoeling die altijd heeft vooropgestaan.”

De woorden, zeg ik, zouden aanleiding kunnen geven tot misverstand, want daaruit zou men kunnen lezen, dat de Staat nu de werken gemaakt heeft hem opgelegd bij de wet van 1883 en dat de Staat dus nu van de zaak af is. Dat is echter blijkbaar niet de bedoeling geweest van den heer van der Does de Willebois. Hij heeft willen zeggen: de werken zijn klaar, de Staat heeft dus voldaan aan alle eischen door de wet van 1883 gesteld om tot de opening van de nieuwe rivier te kunnen overgaan — en derhalve kan de Staat op dit oogenblik tot die opening overgaan, zonder zijn verplichtingen te schenden — er zijn nu geen beletselen meer die hem dat verhinderen.

De geachtespreker heeft niet willen zeggen, dat de Staat, wanneer in het vervolg mocht blijken dat de werken hoogst nadeelige gevolgen hebben voor de provinciën Gelderland en Noordbrabant, ook dan van de zaak af is. Dit zou ook geweest zijn in strijd met het beginsel waarvan de wet uitging; het beginsel uitgesproken door den heer van Nispen tot Sevenaer en door ook Minister de Klerck. Want wat is er gebeurd bij de wet van 1883? Hoe zijn die werken die de Staat moest maken alvorens tot de opening te kunnen overgaan in de wet gekomen, terwijl zij toch oorspronkelijk hier werden genoemd in het wetsontwerp. Bij de wet van 1883 bij de verlegging van den Maasmond stond men, zooals de heer van der Sleyden zeide, voor onberekenbare factoren, proefnemingen kon men niet doen; men kon alleen een groote proefneming doen op het oogenblik dat men gereed was.

Daarom ging de Minister de Klerck uit van deze gedachte: ik wil niet dat belanghebbenden zullen worden benadeeld; ik wil in dien overouden historischen toestand geen verandering brengen zonder de belanghebbenden voor schade te vrijwaren; maar daarom juist wilde hij zoo weinig mogelijk in de wetschrijven, hij wilde vrij zijn in het maken van zoodanige werken en op zoodanige wijze en zoodanigen tijd als uit de verplichting tot vrijwaring voor den Staat zoude voortvloeien. Daartegen kwam evenwel van alle zijden in de Kamer verzet. Men zeide: het Ministerieele leven is zoo precair, wij willen liever eenige zeker-

heid in de wet, en daarop kwamen de amendementen-Heydenrijk en Dirks.

De heer Dirks, hoofdingenieur en destijds lid der Tweede Kamer, wenschte dat de Staat bij de uitvoering van dit werk met ieder, wiens belang bij deze zaak werd geraakt, overeenkomsten zou sluiten en dat, indien men het daarover niet eens kon worden, dan de beslissing zou moeten komen aan arbiters, evenals dit, naar de heer Dirks zeide, gebeurd was bij het Noordzeekanaal.

Er waren dus drie systemen.

1°. Het systeem van den heer Dirks; dit voorzag in alles, ieders belang werd daarbij behartigd, maar het werd moeilijk uitvoerbaar genoemd.

2°. Het systeem van den Minister de Klerck, dat niets wilde regelen en alles wilde overlaten aan de Regeering, die naar omstandigheden zou handelen met de uitgesproken belofte tot vrijwaring.

3°. Het systeem van het amendement-Heydenrijk, dat althans eenigen waarborg wilde geven neergeschreven in de wet. Dit is toen in de wet opgenomen. Daarbij kregen de belanghebbenden den waarborg, dat de rivier niet zou geopend worden, vóór dat die bepaalde werken zouden zijn uitgevoerd. Doch alle drie de amendementen lieten de verplichting van den Staat tot vrijwaring onaangetast. Zóó staat de zaak.

En nu wij op dit oogenblik staan voor den grooten onbekende, voor de onberekenbare gevolgen der opening, nu heb ik nogmaals willen constateeren, dat, wanneer na die opening mochten worden bewaarheid de ongunstige voorspellingen, die sommige deskundigen omtrent de werking van de nieuwe rivier doen, dat dan de Staat er niet af is met de werken die hij krachtens de wet van 1883 gemaakt heeft, maar dat dan op hem de verantwoordelijkheid blijft rusten om de provinciën Gelderland en Noordbrabant te redden uit den ongunstigen toestand, waarin zij dan zullen gekomen zijn.

De heer Reekers: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen over de zalmcultuur. Het onderwerp is in de stukken niet behandeld; ik heb mij daarom veroorloofd den Minister van Waterstaat kennis te geven van mijn voorname en ik heb reden te meenen, dat bij Zijn Excellentie tegen die bepreking geen bezwaar bestaat.

Men heeft sedert jaren getracht de zalmvangst te verbeteren door de kunstmatige cultuur. In het eerst heeft men dit gedaan door het poten van zalmen op onze rivieren; ik meen van af 1869 of zelfs in geringe mate nog vroeger. Daarvoor was een som op de begroting uitgetrokken, die allengs is gestegen tot f 12 000. Sedert 1891 is men begonnen dit cijfer te verminderen en het geld te besteden voor het uitzetten van zalmen in Duitschland, en ten slotte heeft men zich daartoe bepaald. Ik geloof, dat het laatste bedrag voor het uitzetten van zalmen op onze rivieren was uitgetrokken op de begroting voor het jaar 1896. En welke zijn nu de resultaten van die proefnemingen geweest? Het totaal der aanvoeren van zalmen te Kralingen steeg van 1871—1885 van ruim 23 000 tot ruim 104 000, bleef tot 1894 met een geringe afwisseling belangrijk; doch daalde daarna bijna regelmatig tot op ruim 21 000 in 1900 en bedroeg in 1903 ongeveer 27 000 stuks.

Nu zou men geneigd zijn uit de goede vangst tijdens het poten van zalm op onze rivieren en de minder goede resultaten naarmate men niet hier maar in Duitschland de zalm heeft gepoot, het besluit te trekken, dat het, om welke reden dan ook, het meest in het voordeel van onze zalmvisserij was om het uitzetten op onze rivieren te doen plaats hebben. Die redeneering schijnt echter bij de autoriteiten geen bijval te vinden. Zooals het wel meer gaat, wanneer men de waarde van mischien theoretisch zeer juiste beschouwingen aan de praktijk wenscht te toetsen, begint men met te zeggen, dat de proefneming niet op voldoende schaal heeft plaats gehad, daarna heet het, dat zij niet lang genoeg heeft geduurd, ten slotte, wanneer de praktijk blijft weigeren het gewenschte of verwachte antwoord te geven, keert men den bewijslast om en zegt, dat de tegenstanders moeten aantonen dat de proefneming niet heeft voldaan en *in casu*, dat het niet gebleken is dat de zalmvisserij niet is gebaat, want dat zij waarschijnlijk geheel en al zou zijn te niet gegaan, indien men niet door ruime uitzetting in Duitsch-

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

land aan de bestaande moeilijkheden was te gemoet gekomen en de Minister sluit zich aan die meening aan, waar hij in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer zegt:

„Toegegeven kan niet worden, dat de proefneming met het poten van jonge zalm op de natuurlijke paaiplassen in Duitschland als mislukt moet worden beschouwd.”

Het doet mij leed dat men op die wijze het terrein van de proefneming geheel en al heeft verlaten. Wanneer men met de praktijk te rade wil gaan, moet men ook onbevooroordeeld de uitspraak van de praktijk aanvaarden. In plaats daarvan wordt nu de gunstige toestand tijdens het uitzetten van zalm hier te lande met zeer weinig plichtplegingen buiten rekening gelaten en tracht men den ongunstigen toestand van later niet alleen te vergoelijken, maar zelfs als een zeer gunstig resultaat voor te stellen.

Dr. Hoek heeft in de mededeelingen over de visscherij van het afgelopen jaar het volgende gezegd:

„Volgens verschillende Engelsche autoriteiten of zoogenaamde autoriteiten op het gebied van de zalmvisscherij, is een der hoofdoorzaken van den achteruitgang deze, dat de zalm niet meer zoo goed in staat is de rivier op te zwemmen als vroeger het geval was.”

Dit ligt natuurlijk niet aan den zalm, die even goed zwemt als vroeger, maar daaraan, dat de rivieren zooveel kleiner zijn.

Nu is dr. Hoek van oordeel, dat van een dergelijken toestand ook op den Rijn sprake kan wezen en hij vervolgt zijn betoog met uitvoerig uiteen te zetten, dat de toestanden op de bovenrivieren van dien aard zijn, dat er voor natuurlijke paaiplassen van zalm al zeer weinig water is overgebleven, zoodat wij het, voor een groot deel, aan de kunstmatige cultuur in Duitschland te danken hebben, dat die visscherij nog iets heeft opgeleverd.

Ik voor mij heb tegen die redeneering eenige bedenkingen.

Vooreerst blijkt niet, noch uit hetgeen door den heer Hoek, noch uit hetgeen door anderen, die hetzelfde betoogd hebben, wordt medegedeeld, dat die belemmering geheel of gedeeltelijk ook niet bestond vóór de laatste tien jaren en in de tweede plaats is er wat betreft de zalmen die een groot deel van hun leven doorbrengen in de diepe zee, nog zooveel, waaromtrent men geen antwoord kan geven, dat het best mogelijk is, dat de ongunstige toestanden op de bovenrivieren in die jaren, zijn gecompenseerd door gunstige toestanden elders, zoodat in de laatste periode de zalm, in haar strijd om het bestaan er niet slechter aan toe is geweest dan vroeger.

Eindelijk zou men door het verdwijnen van de natuurlijke paaiplassen wel misschien tot de conclusie kunnen komen, dat kunstmatige teelt nuttig was, maar het argument bewijst niets ten opzichte van de plaatsen waar uitzetting moet geschieden en zeer zeker niet, dat die niet met vrucht ook op onze rivieren zou kunnen plaats hebben.

Nu mijn conclusie.

Ik wil niet optreden als onbeperkt voorstander van kunstmatige cultuur, vooral niet daar het een visch geldt, die op een zoo uitgebreid terrein zijn leven doorbrengt als de zalm.

Ik geloof, dat er in dergelijke gevallen misschien natuurkrachten en omstandigheden zijn, die ons niet bekend zijn of die wij niet voldoende kunnen beoordeelen en die een machtiger invloed uitoefenen op den vischrijd dan hetgeen de mensch daarvoor doen kan door kunstmatige cultuur.

Intusschen over het algemeen hecht men op het oogenblik aan kunstmatige teelt zeer veel en ik moet erkennen, dat ook dikwijls zeer gewichtige argumenten ten voordeele daarvan worden aangevoerd. Zoo ook meent men in Amerika onwederlegbaar het goede resultaat van kunstmatige zalnteelt te kunnen demonstreeren.

Nu zeg ik alleen dit, dat, wanneer men dan zalmpoten wil, wanneer men de kunstmatige teelt niet wil prijsgeven, men deze dan moet toepassen op plaatsen, die de praktijk als de meest geschikte heeft aangewezen voor dat doel, ten minste, wat ons betreft. Laat ik er dit bij voegen: die praktijk zou hier niet zoozeer in tegenspraak zijn met de theorie, want er zijn zoölogen en voornamelijk zoölogen, die meer dan eens met nadruk hebben betoogd, dat ook het uitzetten van zalm op onze rivieren met vrucht kan plaats hebben.

Het is ons zeker geoorloofd dat te doen. Wel lees ik in de

Memorie van Antwoord, welke ik zooeven noemde, dat er geen aanleiding bestaat om zich alsnog te onttrekken aan de ten opzichte van de kunstmatige teelt met andere Rijnsoeverstaten aangegane verplichting, maar ik meen, dat de Minister wel zal toegeven, dat wij evengoed aan de verplichtingen, bij de additionele artikelen van het tractaat genoemd, voldoen door uitzetting van zalm hier als in Duitschland.

Intusschen, ik ga niet eens zoover. Wij kunnen hier te lande zalmen uitzetten zonder onze medewerking aan Duitschland te ontzeggen. De Duitschers zien over het algemeen alleen heil in het poten daar te lande en het is ook in hun belang die zaak zoo in te zien, maar wij hebben hier te doen met een onderwerp, waarin de meest mogelijke loyale samenwerking van ons en van onze mede-contractanten zeer gewenscht is. Wanneer wij die loyale samenwerking kunnen bevorderen, door ons niet rechtstreeks tegenover hun inzichten te stellen en wij aldus krachtiger zouden zijn in den aandrang op nauwkeurige uitvoering van alle bepalingen van het zaltractaat, dan zouden de weinige duizenden guldens daarvoor op de begroting uitgetrokken, allerminst kunnen worden beschouwd als weggeworpen geld.

Laat men echter tevens weder beginnen hier te lande zalm uit te zetten.

Wij zouden daarmee, te oordeelen naar de resultaten van vroeger, zeker de zalmvangst hier te lande in hoge mate bevorderen en tevens het ontstaan en den bloei van Nederlandsche vischkwekerijen.

In de laatste jaren is in Nederland nog al iets gedaan voor de kunstmatige vischteelt. De Heidemaatschappij heeft zich daarvoor moeite gegeven en ook andere vereenigingen hebben in die richting gewerkt, maar een hooge vlucht heeft de zaak bij ons nog niet genomen. Wanneer er een kunstmatige zalnteelt op de rivieren plaats heeft, zullen de vischkwekerijen die daardoor hun bestaan vinden, ook belang hebben bij de kunstmatige vischteelt in de binnenwateren en daartoe zooveel mogelijk trachten op te wekken. Aldus zal niet alleen aan de zalmvisscherij, maar ook aan de Nederlandsche visscherij in het algemeen een groote dienst bewezen zijn.

De heer **Dojes**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het een en ander te zeggen over de Vde afdeling, Landbouw. In de eerste plaats wil ik bespreken, ik geef het toe een belang meer van lokalen aard, nl. de Rijkslandbouwwinterscholen te Groningen, in de tweede en derde plaats zaken van meer algemeen belang, het landbouwonderwijs en de landbouwvertegenwoordiging.

Ten opzichte van het eerste punt, de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen, wensch ik hier mijn ingenomenheid te betuigen, dat de Minister, naar aanleiding van de opmerking in het Voorloopig Verslag, in zijn Memorie van Antwoord beaamt, dat de localiteit der Rijkslandbouwwinterschool te Groningen veel te wenschen overlaat en verbetering behoeft. Die school is een zeer bloeiende inrichting. Sedert 1893, toen de eerste cursus werd geopend, tot nu zijn aan die school geweest 441 leerlingen; het getal varieerde van 34, 48, 47, 30, 27, 35, 45, 44, 36, 45 en 50. Blijkens de ervaring is dat getal in de laatste jaren vrij stabiel, ja, zelfs vooruitgaande.

Nu kan ik mij best voorstellen, dat het Rijk bij de oprichting van die landbouwwinterscholen een 10-tal jaren geleden, niet dadelijk wenschte over te gaan tot den bouw van dure inrichtingen, alvorens de zekerheid te hebben, wat sedert de ervaring heeft geleerd dat het onderwijs opgang zou maken. Over die periode van proefneming zijn wij, wat Groningen betreft, geheel heen.

Nu had ik gehoopt, dat ten opzichte van deze zaak, die geheel Rijkszaak is, het Rijk ook op zich had genomen den bouw van de noodige localiteiten. Het schijnt evenwel, dat de vorige en ook deze Regeering dien weg niet wenschen te bewandelen, maar van oordeel zijn, dat vooral de gemeente en de provincie waar dergelijke scholen zijn gevestigd, moeten bijdragen tot den bouw van deze scholen. Nu is het soms moeilijk een dergelijke regeling tot stand te brengen. Inderdaad is het landbouwonderwijs in hoofdzaak van provinciaal belang, meer dan een gemeentebelang, en dit komt in de eerste plaats in aanmerking bij de verdeling van de kosten van den bouw dier scholen. De gemeente Gronin-

20ste VERGADERING. — 2 FEBRUARI 1904.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

gen heeft van den beginne af aan getoond, dat zij met de meest mogelijke vrijgevigheid dat onderwijs wenschte te bevorderen, reeds dadelijk door een lokaal beschikbaar te stellen.

Voorts heeft zij toegezegd een belangrijke bijdrage tot den bouw van een nieuwe school.

Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord:

„Door den ondergeteekende wordt ten volle beaamd dat de localiteit dezer landbouwwinterschool veel te wenschen overlaat. Het plan voor eene nieuwe inrichting is bereids voorloopig goedgekeurd.

„Het laat zich aanzien, dat de terzake van den bouw noodige overeenstemming met het gemeentebestuur van Groningen weldra zal tot stand komen.”

Mocht dit niet het geval zijn, dan zou ik er bij Zijn Excellentie op willen aandringen om van de zijde van het Rijk eenigszins faciel te willen zijn. Wel is waar wordt het onderwijs aan die school in hoofdzaak gegeven aan leerlingen uit de provincie Groningen, maar gedeeltelijk ook aan leerlingen uit andere provinciën; uit Drenthe zijn er gedurende bovengenoemd tijdperk geweest 20 leerlingen, uit Friesland 9, en uit de provincie Gelderland drie, zijnde te zamen 12,5 pct. van het geheele getal leerlingen. Niet alleen het provinciaal, maar ook het algemeen belang is derhalve hierbij betrokken.

Daarom zou ik Zijn Excellentie willen verzoeken te overwegen, of hier geen termen aanwezig zijn voor het Rijk om een flink subsidie te geven voor de kosten van oprichting der nieuwe Rijkslandbouwwinterschool te Groningen.

In de tweede plaats het landbouwonderwijs. Ik heb met genoegen gezien, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken in art. 32 van het wetsontwerp tot wijziging van de wet op het hooger onderwijs de bepaling heeft opgenomen, dat in Nederland van Rijkswege drie hoogeschoolen kunnen worden gevestigd, namelijk een technische hoogeschool, een landbouw-hoogeschool, en een handels-hoogeschool. En met nog meer ingenomenheid heb ik gezien, dat na de voorbereiding van dit wetsontwerp, na het overleg met de Commissie van Voorbereiding uit de Tweede Kamer, de Regeering dat art. 32 in dien zin heeft gewijzigd, dat wat vroeger facultatief was gesteld, nu imperatief is voorgeschreven, want ik lees nu in dat artikel: „Er worden van Rijkswege drie hoogeschoolen gevestigd, een technische hoogeschool, een landbouw-hoogeschool en een handels-hoogeschool.”

Wanneer de Volksvertegenwoordiging daarin met de Regeering medegaat, doet zij een uitnemende zaak. Datgene, waarmede men in Duitsland 42 jaren geleden, in 1862, reeds is begonnen, mag den landbouw in Nederland zeker niet langer worden onthouden.

Ik had de eer en het voorrecht onder het gehoor te zijn van Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, toen hij den vorigen zomer met een belangrijke rede opende de tentoonstelling van kunst en nijverheid te Groningen. Ik herinner mij nog altijd een zinsnede uit die rede, waarin de Minister er op wees, waaraan ons vaderland gebrek heeft. Ons vaderland, zoo zeide Zijn Excellentie, heeft niet zoozeer gebrek aan advocaten en aan kassiers, maar het heeft gebrek aan nijverheids-, aan vakmannen. Welnu, door dezen maatregel, dien de Regeering zal willen nemen in het belang van het landbouwonderwijs, geloof ik dat de nijverheid en speciaal de landbouw in hooge mate gediend wordt. Ten opzichte van het landbouwonderwijs geloof ik dat die maatregel daarom in de eerste plaats noodig is, aangezien de ervaring heeft geleerd, dat de Rijkslandbouwleeraren hier te lande geen voldoende opleiding kunnen vinden. Wanneer zij een cursus aan een hogere burgerschool met vijfjarigen cursus, en daarna de lagere en hogere landbouwschool te Wageningen hebben bezocht, moeten zij naar het buitenland gaan om zich verder te bekwamen.

Zij gaan naar Halle, Berlijn of Leipzig, en bezoeken daar de Universiteit, waaraan een landbouwkundig instituut is verbonden. Op dit oogenblik moeten aanstaande Rijkslandbouwleeraren en zuivelconsulenten naar het buitenland gaan om voldoende opleiding te krijgen. Verder geloof ik, dat de aanstaande groot-grondbezitters zeer gebaat zullen zijn bij hooger landbouwonderwijs.

Menig aanstaand groot-grondbezitter zal dan in plaats van in de rechten, in de landbouwkunde gaan studeeren, vooral als daaraan een doctoraat werd verbonden. Dit zou voor ver-

schillende streken van ons land, waar die groot-grondbezitters zich later zouden vestigen, een zegen zijn; zij zullen deskundigen zijn; zij zullen met hun pachters een goed pachtcontract kunnen afsluiten en zullen, hetgeen nog meer te prefereren is, als zij zelf hun landerijen gaan exploiteeren, als goede deskundigen aan het hoofd van hun zaken kunnen staan.

Verder komen in aanmerking voor dergelijk onderwijs onze aanstaande eigenerfden en pachters, die behoorlijk bemiddeld zijn.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord:

„Bij de Regeering zijn voorstellen in overweging om de Rijkslandbouwschool te reorganiseeren en het onderwijs aan de afdeeling hogere land- en boschbouwschool op hooger peil te brengen. Naar de ondergeteekende zich vleit, zal daardoor zijn te gemoet gekomen aan de in het Voorloopig Verslag geopperde bezwaren.”

Ik hoop echter, dat het niet de bedoeling zal zijn dat landbouwhoogeronderwijs in te richten te Wageningen. Ik zou dat in hooge mate betreuren. Ik zou wenschen, dat het landbouwhoogeronderwijs werd ondergebracht bij een van de faculteiten aan onze Universiteiten. De ervaring in Duitsland heeft geleerd, dat dit het meest verkieslijk is. In Duitsland is men 40 jaar geleden begonnen met de oprichting van landbouw-hoogeschoolen als technische vakschoolen, maar men is daarvan teruggekomen en heeft dat onderwijs gebracht onder de faculteit van de filosofie, het meest parallel gaande met de faculteit van de wis- en natuurkunde bij ons. Daardoor zijn de studenten in de gelegenheid niet alleen technisch onderwijs te ontvangen, maar ook de voorlezingen in andere vakken, bijv. staathuishoudkunde, geschiedenis enz., bij te wonen, waarvan in Duitsland druk gebruik wordt gemaakt, wat nuttig is voor de algemeene vorming. Daarvan zouden dan de aanstaande studenten in de landbouwkunde ook kunnen profiteren, als ook hier dat onderwijs onder een faculteit van een onzer Universiteiten werd gebracht. Wanneer evenwel (wat ik minder gewenscht zou achten, dan de opneming van hooger landbouwonderwijs aan een onzer Universiteiten) mocht worden besloten, dat dit hooger landbouwonderwijs zal worden gegeven aan een afzonderlijke landbouw-hoogeschool, een vakschool dus, een technische school, dan zou ik het in hooge mate wenschelijk vinden dat die in elk geval gevestigd werd in een onzer universiteitssteden, om den aanstaanden leerlingen dier school de gelegenheid te openen om ook te kunnen studeeren in die vakken die noodig zijn voor hun algemeene ontwikkeling.

In de derde plaats wensch ik kortelijk te spreken over de landbouwvertegenwoordiging. Ook ten deze wil ik dadelijk verklaren dat ik groote sympathie gevoel met het voornemen van den Minister, om, in weerwil van de groote oppositie die zijn ontwerp in de Tweede Kamer zoowel als in vergaderingen van kleine, maar vooral van groote landbouwmaatschappijen gevonden heeft, zijn ontwerp betreffende de instelling van landbouwraden, zij het gewijzigd, te handhaven. Met de meeste ingenomenheid heb ik kennisgenomen van hetgeen hij daaromtrent aan de andere Kamer heeft te kennen gegeven. Met hem ben ik in het eens, dat een werkelijke vertegenwoordiging van den landbouw in hooge mate wenschelijk en noodig is, en dat, zooals op het oogenblik de landbouw zich representeert in verschillende landbouwmaatschappijen en in het Nederlandsch Landbouwcomité, de kleine landbouwer in het algemeen wordt buitengesloten. De landbouw-maatschappijen en verenigingen hebben zeker goed gewerkt, maar in het Landbouwcomité, op het oogenblik de adviseur der Regeering, kunnen alleen groote maatschappijen, maatschappijen die minstens 600 leden hebben, afgevaardigden zenden, en het spreekt vanzelf dat de kleine verenigingen, die er in massa in den lande zijn, daarin dus geen enkele afgevaardigde hebben zitten.

De Minister heeft in het eerste ontwerp voorgesteld, het kiezen van de provinciale landbouwraden te laten geschieden voor de eene helft door directe verkiezingen en voor de andere helft door verenigingen.

Dit is, mijns inziens, een tweeslachtig stelsel; ik geloof dat het wenschelijk is uit één van die stelsels te kiezen. Wat mij betreft is die keuze niet twijfelachtig. Ik wensch de landbouwvertegenwoordiging te beschouwen als een vakvertegenwoordiging en zou aan de praktische landbouwers het kiesrecht willen geven. Ik zou het kiesrecht willen uitbreiden tot hen, die eigenaars-exploitanten zijn

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

of pachters van een bedrijf waarvan het ongebouwd eigendom een belastbare opbrengst heeft van minstens f 50. Nog beter zou ik het vinden wanneer men in de wet formuleerde dat alleen aan hem het kiesrecht toegekend werd, die in den landbouw zijn hoofdbedrijf heeft. Waar sprake is van een vakvertegenwoordiging daar meen ik dat de groote grondeigenaren die zelf niet exploiteeren daar buiten gesloten moeten worden.

Wel heeft de grondeigenaar-verhuurder belang bij het landbouwbedrijf, doch slechts een meer verwijderd belang. Op het bedrijf zelf oefent hij weinig of geen invloed uit.

Ook de arbeiders verdienen m. i. geen kiesrecht, evenmin als de fabrieks-arbeiders kiesrecht hebben voor het verkiezen van de leden der Kamers van koophandel en fabrieken.

Wanneer de arbeiders-vertegenwoordiging wordt ingevoerd moet dit m. i. geschieden langs den weg die bij de Kamers van arbeid gevolgd wordt.

Hieruit blijkt, dat ik het geheel niet eens ben met die leden, die volgens het Voorloopig Verslag meenen, dat wettelijke vertegenwoordiging van den landbouw niet noodig zou zijn.

Ik hoop dat het niet lang meer zal duren, dat de wettelijke vertegenwoordiging van den landbouw ingevoerd worde, en die dan zal beschouwd worden als een vakvertegenwoordiging. Ik stel mij voor, dat die colleges, namelijk de provinciale landbouwraden, vergeleken zullen kunnen worden met de colleges der Provinciale Staten. De eerste komen op voor vakbelangen, de tweede voor algemeene belangen.

Met alle waardeering voor de werkzaamheid van de groote en kleine landbouwmajasschappijen, ben ik van oordeel, dat de invoering van provinciale landbouwraden gewenscht is. Worden die raden gekozen langs den weg der directe verkiezingen, dan zullen zij een officieel mandaat hebben; elke 6 jaren bijv. zullen zij bij aftreking gecontroleerd moeten worden, wat, gelijk men weet, bij alle colleges, zoowel bij de hoogste als bij de laagste, heilzaam werkt. Dergelijke controle bestaat op het oogenblik niet.

Ik weet uit ervaring dat in den regel slechts een gering getal personen deelnemen aan de werkzaamheden in de vergaderingen van dergelijke majasschappijen.

Wanneer aan de leden van de landbouwraden een mandaat door de kiezers in handen wordt gesteld, dan geloof ik dat dit ten voordeele zal komen van den vaderlandschen landbouw.

De heer van der Does de Willebois: Mijnheer de Voorzitter! De discussie over hoofdstuk IX van de begroting draagt veelal een eenigszins eigenaardig karakter. Men heeft er vaak op gewezen dat die discussiën voor een groot gedeelte zich oplossen in het ter tafel brengen van een geheel lijstje van verlangens, waarbij wel eens uit het oog wordt verloren hetgeen bij de algemeene beschouwingen over de begroting en bij de behandeling van het hoofdstuk Financiën van verschillende zijden op den voorgrond wordt gesteld, namelijk dat beperking van uitgaven noodig is als een eerste voorwaarde voor een goed financieel Staatsbeheer; en wanneer dan rechts en links uit de beide takken van de Vertegenwoordiging stemmen opgaan om het licht te doen vallen op de behoeften in verschillende streken, dan wordt daartegenover nog al eens het verwijt vernomen, dat „chacun pour sa paroisse”, en dat toch maar het doel is om zooveel mogelijk gedaan te krijgen door de hulp van 's Rijks schatkist.

Wanneer ik dan, Mijnheer de Voorzitter, een paar punten wil behandelen bij hoofdstuk IX, dan moge ik op den voorgrond stellen, dat ik niet wensch af te dingen op den gebiedenden eisch, dat evenwicht worde behouden in onze financiën en dat ik er zeer tegen zou zijn al te veel te gelijk onder handen te zien nemen, omdat rekening moet gehouden worden met de draagkracht van ons budget. Van den anderen kant kan ik met meer ingenomenheid mijn stem geven aan vele uitgaven die voorkomen op hoofdstuk IX, dan aan sommige, die voorkomen onder andere hoofdstukken der begroting, omdat voorbedeelde uitgaven, zooal niet rechtstreeks, dan toch middellijk en in de toekomst productieve uitgaven zullen blijken.

Zeker is een van de eerste plichten van het Departement van Waterstaat het wegnemen van groote algemeene misstanden. Wanneer werken worden voorgesteld die daarin voorzien, dan houde men in het oog, dat wegneming van zulke misstanden die de welvaart van geheele streken in den weg staan, leiden moet tot verhoogen van de welvaart in dat gedeelte van het

land dat er van bevrijd wordt; verder dat, waar het geldt uitgaven, voorgesteld om nieuwe hulpbronnen en nieuwe verkeerswegen ten behoeve van landbouw, nijverheid en handel te openen, al kan men de vruchten daarvan niet dadelijk onder cijfers brengen, leiden tot ontwikkeling van de welvaart, dus tot het vergrooten van de draagkracht van het volk. Ik geloof dat de stijging, die in de laatste jaren valt waar te nemen in de inkomsten der schatkist, voor een goed deel te danken is aan de ontwikkeling van de hulpbronnen van het land in verschillende streken en op velerlei gebied.

Bij het nazien van de Gedrukte Stukken heeft in de eerste plaats mijn aandacht getrokken hetgeen vermeld wordt over het kanaal van de Zuid-Willemsvaart naar den Amer. Na hetgeen daarover is gezegd, behoef ik er weinig aan toe te voegen. Wij blijven omtrent dat werk in afwachting. Het woord is aan de Staten van Noordbrabant.

Ik breng den Minister hulde voor zijn werkzaamheid in deze zaak en ik hoop dat zijn pogingen zullen leiden tot overeenstemming, zoodat hem de voldoening moge te beurt vallen de uitvoering van het werk aan de Staten-Generaal voor te dragen. Het is toch een werk, dat strekt om verschillende industriele centra van Noordbrabant met elkander en met de groote waterwegen te verbinden en dat daardoor grootelijks bijdragen zal tot de ontwikkeling van de provincie. Het meest zuidelijke deel van het gewest, tegen de Belgische grens aan, is wel weinig vruchtbaar, maar landbouw en houtteelt worden door een waterweg zeer bevorderd en op industrieel gebied zijn die streken nog voor heel veel ontwikkeling vatbaar. Het is zeer zeker een groot sociaal belang dat het platte land worde geopend voor den ondernemingsgeest en meer bewoonbaar worde gemaakt door verbetering van de verkeersmiddelen te land en te water en door aansluiting aan het telefoonnet. Zoo kan men de beweging van de bevolking naar de groote centra tegengaan, en het moeilijk te overschatten voordeel bereiken dat de arbeidende bevolking tot welvaart komen ook ter plaatse van haar verblijf in het achterland. Van al wat in die richting gedaan wordt, zijn heilrijke vruchten voor de toekomst te wachten.

Verder is er in de stukken sprake van de verbetering van den waterweg van Dordrecht naar zee. Hoewel dit onderwerp eigenlijk minder valt onder het bereik van mijn persoonlijke waarneming, meen ik er toch een enkel woord over in het midden te moeten brengen.

De Minister heeft in de Tweede Kamer verklaringen gegeven, die in den kring van belangstellenden en belanghebbenden verwachtingen hebben verlevendigd. In het Voorloopig Verslag van deze Kamer echter is de Regeering aangespoord om zich niet al te veel te haasten met het streven om deze zaak tot oplossing te brengen, omdat er veel bezwaren aan vast zouden zijn. Nu is de hoop bij een zeer groot gedeelte der bevolking van Dordrecht, na de bespreking in de Tweede Kamer, sterk opgewekt, dat deze, inderdaad niet zoo moeilijke en op zich zelf ook niet zoo bijzonder kostbare oplossing eindelijk spoedig te wachten mocht zijn. Het is daarom nuttig dat in deze Kamer althans een stem opga ten gunste van een beslissing omtrent dezen waterweg. De gemeente kan niet overgaan tot de verbetering van de havenwerken noodig in het belang van de scheepvaart, zoolang zij niet zekerheid heeft omtrent de voornemens der Regeering en de uitvoering van de besproken plannen. Ditzelfde is evenzeer wenschelijk in het belang van het tramverkeer op de Zuid-hollandse eilanden, in dat van den aanleg van een behoorlijke vluchthaven op een goed gekozen punt, en ook nog in het belang van de vaart tusschen Rijn en Schelde; een geheel complex dus van belangen, die alle op de oplossing wachten. Ik mag dan ook, acte nemende van hetgeen de Minister daaromtrent in de Tweede Kamer heeft gezegd, besluiten tot zijne diligentie in deze, en de hoop uitspreken, dat het hem gelukken zal de zaak tot oplossing te brengen; een oplossing waarnaar zeer sterk wordt verlangd, en waarbij velerlei groote belangen van het westelijk gedeelte van ons land zijn betrokken.

Ten slotte nog een woord over de verlegging van den Maasmond. Ik heb bij de behandeling van de supplettoire begroting van hoofdstuk IX voor het dienstjaar 1903 een reserve gemaakt, in dien zin, dat ik mij bij de aanneming van dat wetsontwerp heb gesteld op het standpunt, dat thans was voldaan aan al hetgeen bij de overeenkomst met de provincie Noordbrabant en

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

het waterschap voor N.-O.-Noordbrabant was bepaald, en ik heb er verder niet overgesproken wegens de afwezigheid destijds van den Minister van Waterstaat. Dit noopt mij nu er nog even op terug te komen.

In de eerste plaats constateer ik, dat door de Regeering op de meest loyale wijze voldaan is aan de termen van de overeenkomst en alle bedongen waarborgen zijn gegeven om de belangen van het westelijk deel der provincie te beschermen, voor zoover zij konden geschaad worden door de opening van de nieuwe rivier. Wat overeengekomen was is uitgevoerd geheel en al in overleg en naar genoegen van de belanghebbende streek. Wanneer dus dit jaar de nieuwe Maasmond wordt geopend, dan behoeft niet te worden gevreesd dat er nog klachten zullen rijzen, en mag verwacht worden dat die opening zal plaats hebben met instemming van de geheele provincie, zoowel van diegenen die aanvankelijk tegen het werk gekant waren, als van hen die van het werk verwachten de verlossing van de ellende die zoo lang aan de ontwikkeling van het oostelijk deel van Noordbrabant in den weg heeft gestaan.

Hiermede wordt een werk voltooid waarvoor reeds een eeuw geleden het plan was aangegeven door generaal Mayenhoff, n.l. de scheiding van het watergebied der Waal met dat van de Maas, waardoor een regelmatigere toestand wordt geschapen en voor de toekomst het oostelijk gedeelte der provincie tot bloei zal gebracht kunnen worden.

Hier vinde dan ook zijn plaats een woord van hartelijken gelukwensch aan dezen Minister, dat het hem gegeven zal zijn de kroon te zetten op dit groote werk en zijn naam te verbinden aan de voltooiing, evenals die van den Minister Klerck verbonden is aan de wet van 26 Januari 1883. Zoo zal ook de naam van den tegenwoordigen Minister in dankbare herinnering blijven bij de provincie, en zal hij zich daar een monument hebben verzekerd in de geschiedenis van Noordbrabant, dat onvergankelijk zijn naam daar in eere zal doen blijven.

Wat de toekomst betreft, zal nu de heurt komen aan het oostelijk gedeelte om de vruchten te plukken, waarop het reeds tien jaren gewacht heeft en inmiddels zware geldelijke lasten had te dragen. Een gedeelte der bedongen bijdragen van het waterschap zal nu moeten gebruikt worden voor de werken, nog noodig in het belang van de verschillende polders en groepen van polders, die het waterschap samenstellen.

Naar aanleiding van de rede van ons geacht medelid n't Gelderland, den heer 't Hooft, dien ik reeds meer dan eens gesteund heb in deze aangelegenheid, zij andermaal gezegd, dat ik mij altijd gesteld heb op het standpunt van de contractuele verplichting tusschen den Staat, de provincie en het groote waterschap. Bij de bespreking in December bedoelde ik alleen mij nader te vergewissen of er nu niets meer aan de opening van den Maasmond in den weg stond. Wat de heer 't Hooft daaromtrent verder heeft gezegd, gaat vèr de toekomst in, verlaat het concrete terrein en beweegt zich op het veld van mogelijkheden, waaromtrent niemand nog iets met zekerheid zeggen kan. Wanneer wij nu in 't oog houden, dat de opening van den Nieuwen Maasmond van den beginne beschouwd is als een Rijkswerk, noodzakelijk in het algemeen rivierbelang, — dat het schier niet denkbaar is, dat ooit een Regeering het ééne gedeelte van het land zou willen laten lijden onder den druk van de belangen van het andere —, dat de openbare meening dit zeker niet dulden zou, — dat er hier te lande genoeg gemeenschapsgevoel bestaat om het Departement van Waterstaat te houden aan een zijner eerste plichten, n.l. om misstanden te doen verdwijnen, die rampspoedig zouden blijken voor een gedeelte van het land, dan geloof ik, dat wij op dit punt de toekomst zeer gerust mogen te gemoet gaan. Wij kunnen overigens geen concrete toezeggingen van de Regeering vragen noch ontvangen. Mochten zich inderdaad onverhoopt in de toekomst gevaren voordoen, dan zal bij overweging van voorzieningen ook zeker wel rekening gehouden worden met de historie van de zaak, die leert dat bij het besluit tot uitvoering van dit werk het beginsel heeft vooropgestaan dat het eene gedeelte des lands niet zou worden opgeofferd aan het andere.

De heer de Jong: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd naar aanleiding van hetgeen in de Memorie van Antwoord voorkomt over zuivelconsulenten. De Minister zegt hieromtrent:

„De ondergeteekende is bereid de uitzending van landbouwkundigen naar den vreemde in overleg met zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken in ernstige overweging te nemen. Hij vleit zich in staat te zullen zijn bij de begroting voor het volgende dienstjaar voorstellen dienaangaande aan de Staten-Generaal te kunnen doen.”

Het aanstellen van zuivelconsulenten begint zoo langzamerhand in deze Vergadering een kleine geschiedenis te krijgen. In 1898 heeft de heer Breebaart dit onderwerp hier geïntroduceerd bij de algemeene beraadslaging. Het is door den heer Bultman aangedikt bij de behandeling van de begroting van Buitenlandsche Zaken. Later is het behandeld bij Binnenlandsche Zaken in 1901 en nu is het door omstandigheden bij hoofdstuk IX terechtgekomen. De ontvangst is niet zeer vriendelijk geweest. De Minister van Buitenlandsche Zaken wenschte niets van de aanstelling van zoodanige personen te weten en m. i. zeer te recht. Waar moest het heen wanneer ieder deel van onze industrie afzonderlijke vertegenwoordigers wenschte in het buitenland? Men zou dan afzonderlijke vertegenwoordigers gaan vragen voor elk onderdeel en zelfs den landbouw in onderdeelen gaan verdeelen, want als men zuivelconsulenten wilde zenden naar het buitenland zou men dit met hetzelfde recht voor den tuinbouw kunnen vragen.

Bij vorige gelegenheden is er op gewezen dat als er één tak van industrie is in ons land die vertegenwoordiging behoeft, het zeker niet zoozeer is de zuivelindustrie. Door vooruitgang in de bereiding in de laatste jaren maakt onze boter op de wereldmarkt een gunstig figuur en wat de kaas betreft, als wij die nu nog niet goed kunnen maken, is zeker alle kans verkeken dit ooit te leeren. Waar dit artikel over de geheele wereld verspreid is, zie ik niet in wat men kan doen om het verbruik te doen toenemen. Wanneer onze landbouwende bevolking en zuivelfabrikanten zich blijven toeleggen op het goed maken van hun zuivelartikelen en de producent en de handel de goede trouw niet uit het oog verliezen, zullen zij zich wel weten te handhaven, zonder zuivelconsulenten. Waar de Minister van Buitenlandsche Zaken indertijd gezegd heeft: ik wensch geen afzonderlijke consulenten aan te stellen, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken in 1901 gezegd bereid te zijn de zaak nader te onderzoeken. De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid hoopt voorstellen aan de Staten-Generaal te doen. Hieruit blijkt nu niet dat de Minister voornemens is zuivelconsulenten aan te stellen, maar ik meen te mogen opmaken uit de Memorie van Antwoord dat hij de zaak breder opvat. Met genoegen zie ik den Minister goedkenrend knikken. Ik geloof dat er in die richting iets te doen zal zijn.

Bij een vorige gelegenheid heb ik er op gewezen, dat het beter zou zijn om jongelieden uit te zenden naar het buitenland met een lijst, waarop voorkomen de verschillende artikelen, die hier geproduceerd worden, om te zien of voor een en ander daar ook een débouché zou te vinden zijn, alsmede om te zien of in het buitenland ook artikelen verbouwd worden, die van daar naar andere landen worden uitgevoerd. Ik hoop, dat de Minister in die richting werkzaam zal wezen en zou het zeer goed vinden, dat hij daarbij den Minister van Buitenlandsche Zaken in den arm neemt. De jongelieden die uitgezonden worden, zouden tijdelijk kunnen worden geplaatst aan een consulaat, maar ik geef in overweging, dat de correspondentie niet gevoerd wordt over het Departement van Buitenlandsche Zaken. Ik zal nu niet zeggen, dat dit zou zijn de mijl op zeven, maar het zou in elk geval een omweg zijn.

Het zal mij verheugen, wanneer de Minister een volgend jaar met een voorstel voor den dag zal komen en op die wijze ingericht, zal dit zeer zeker op mijn vollen steun kunnen rekenen.

Na dit korte woord over de zuivelconsulenten wensch ik nog een klein lokaal belang te bespreken.

Bij gelegenheid der behandeling van de begroting in de andere Kamer is zeer uitvoerig gesproken over het groote belang van de verbetering van het vaarwater bij Beverwijk.

Tot mijn groot genoegen heb ik gezien, dat deze zaak beter marcheert dan eerst te denken was; de Minister schijnt wel genegen een subsidie te geven, maar aan het eind van de discussie zeide Zijn Excellentie in de Tweede Kamer:

„Ten slotte wil ik de verzekering geven dat, indien men zich met een geringere Rijksbijdrage zou vergenoegen, en belang-

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

hebbenden misschien door associatie er toe gebracht konden worden ook een bijdrage te leveren, de zaak door de Regeering in het belang van de industrie van Beverwijk in ernstige overweging genomen zal worden."

In dit antwoord nu komt het mij voor, dat één ding minder juist is. Er wordt hier op den voorgrond gesteld, dat het een belang is voor Beverwijk, maar het is nog maar een belang voor de omliggende landen. Zooals de heeren weten, is daar een groote tak van landbouw-cultuur van groenten en aardbeien. Daarvoor nu zijn goede en snelle middelen van vervoer noodig. De cultuur breidt zich uit en de middelen worden onvoldoende.

Nu wijst er de Minister wel op, dat Beverwijk ligt aan den spoorweg naar Amsterdam, maar het is schadelijk voor het artikel om eerst naar het station te Beverwijk te moeten worden gevoerd en dan weder van het station te Amsterdam naar de markt. Het is daarom veel beter den waterweg te kiezen, en waar nu de Minister zoo goed is geweest gunstig over de zaak te denken, geef ik Zijn Excellentie in overweging de zaak nogmaals te onderzoeken en zoo mogelijk een Rijkssubsidie te geven voor de verbetering van de Pijp.

De heer Breebaart: Naar aanleiding van hetgeen bij de behandeling van het wetsontwerp betreffende de landbouwvertegenwoordiging in de afdelingen der Tweede Kamer volgens het Voorloopig Verslag is gesproken, en naar aanleiding van de critiek, welke van verschillende kanten is gevolgd, waaruit is gebleken dat daaromtrent zeer veel verschil van gevoelen bestaat, acht ik het mijn plicht mijn meening daaromtrent in het tegenwoordig stadium der zaak nogmaals uiteen te zetten. Reeds in 1899 heb ik in de vergadering dezer Kamer op 4 Februari, bij de behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegroting (zie *Handelingen* 1898/1899, I blad., 259 en 260) in grove trekken aangegeven hoe naar mijn meening zoodanige vertegenwoordiging zou moeten worden ingericht.

Sedert dien tijd zijn daarover verschillende meeningen verkondigd, zoowel in landbouw- als in Regeeringskringen, totdat bij het optreden van dit Ministerie het instellen eener landbouwvertegenwoordiging in haar program werd opgenomen. Het Ministerie heeft, na verschillende overwegingen, gevolg gegeven aan haar belofte en in December 1902 een daartoe strekkend wetsontwerp ingediend.

Zooals ik reeds zeide, over dit wetsontwerp zijn de gevoelens zeer verdeeld en ik meen dat het voor de Regeering geen gemakkelijke taak zal zijn daarin die wijzigingen aan te brengen, waardoor in de Tweede Kamer een meerderheid zal zijn te verkrijgen.

Het is daarom dat ik, na kennis genomen te hebben van de verschillende daarover uitgesproken meeningen, de vrijheid neem te dezen aanzien thans nogmaals mijn gevoelen mede te deelen.

Na alles wat over deze zaak in en buiten de Kamer is gesproken, is mijn gevoelen op dit punt eenigszins gewijzigd.

Vooreerst acht ik het wenschelijk, dat als landbouwer beschouwd worde ieder die een hoeveelheid land in gebruik heeft, of vroeger gedurende vijf jaren in gebruik heeft gehad, welke in huurwaarde een belastbare opbrengst van minstens f 50 vertegenwoordigt, terwijl ik vroeger wilde dat als landbouwer beschouwd werd ieder die 1 H.A. in gebruik had en tevens lid was van een landbouwvereniging. Dit was echter minder goed, omdat het zeer veel verschilt, waar die ééne H.A. gelegen is.

Voorts acht ik het getal leden voor den provincialen raad in de wet genoemd te groot en meen dat 9 à 13 leden genoeg zijn, en wel benoemd bij rechtstreeksche keuze. De helft der leden te doen kiezen door bestaande landbouwverenigingen komt mij zeer onvoldoende voor, en ik acht het veel beter indien men de landbouwverenigingen invloed zou willen laten uitoefenen op de samenstelling der provinciale landbouwraden, door aan de kiezers op te leggen, dat zij moeten zijn lid van een Koninklijk erkende landbouwvereniging, waarbij de contributie moet bepaald zijn op minstens f 1.

In de wet zijn geen bepalingen gesteld betreffende de verkiesbaarheid van de leden der provinciale raden en van den Rijkslandbouwrraad. Dit acht ik een zeer groot gebrek in de wet. Ik acht het zeer gewenscht en zou de bepaling in de wet willen zien opgenomen, dat enkel verkiesbaar zijn degenen die volgens deze wet kiezers zijn en in het district wonen waar zij gekozen

zijn, zoodat geen personen in de provinciale raden zitting kunnen hebben, die niet in het district wonen waar zij gekozen zijn en aan het in art. 1 bepaalde voldoen, in aanmerking nemende de hierna door mij aangegeven en bedoelde aanvulling van dat artikel.

Ook zou ik de bepaling in de wet willen zien opgenomen, dat leden van de Staten-Generaal tot leden van de landbouwraden niet verkiesbaar zijn. Evenmin is het gewenscht om als kiezers en als leden van de provinciale raden en van den Rijkslandbouwrraad benoembaar te doen zijn directieuren der landbouwproefstations, Rijkslandbouwleeraren, zuivelconsulenten enz. Onbegrijpelijk komt het mij voor, dat door sommigen aanbevolen wordt de veldarbeiders als kiezers en als verkiesbaar in de wet op te nemen, daar het toch niet aangaat ondergeschikten mede te laten oordeelen over de inrichting en de uitvoering van het landbouwbedrijf. Mijns inziens is het getal der leden van den Rijkslandbouwrraad te hoog bepaald. Als voor iedere provincie één lid en één plaatsvervangend lid werd aangewezen uit en door de leden van den provincialen raad, is dit voldoende, waardoor het in art. 36 bepaalde komt te vervallen en in twee provinciën niet dezelfde persoon kan worden benoemd.

Niet aanbevelenswaardig is het om aan de Regeering de bevoegdheid te geven om nog vijf leden en vijf plaatsvervangende leden aan den Rijkslandbouwrraad te kunnen toevoegen, omdat er dan gevaar bestaat, dat de invloed van de Regeering in sommige gevallen te overwegend zou zijn; om ze als adviseerende leden zitting te geven, daartegen is minder bezwaar.

Op enkele uitzonderingen na sta ik dus nog op hetzelfde standpunt als in 1899, en komt dit in vele opzichten overeen met hetgeen in het schrijven van de Groningsche Maatschappij van landbouw en nijverheid, in December 1903 aan Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat verzonden, en met hetgeen door den heer Dojes daarover is gezegd. Indien de wet in den door mij aangegeven zin gewijzigd wordt, komt het mij voor, dat zij veel minder omslachtig en veel doelmatiger zal zijn, want ik kan niet ontveinzen, dat de wijze der verkiezing van de helft der leden voor de provinciale landbouwraden door de landbouwverenigingen onuitvoerbaar zal blijken — zie de toelichting van art. 19 in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp, waarin de wijze van die benoeming wordt aangegeven — zeer zal tegenvallen en niet minder bezwarend zal zijn dan die welke thans geldt bij de samenstelling van het bestaande Landbouw-comité, waar de wijze van verkiezing der leden bij de verschillende maatschappijen op zeer ongelijke wijze plaats vindt en waarover de klacht niet geheel ongegrond is, dat de eigenlijke landbouwers niet altijd voldoende vertegenwoordigd zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Uit hetgeen ik over het ingediende wetsontwerp op de landbouwvertegenwoordiging heb gezegd, blijkt: in de eerste plaats, dat art. 1 dient te worden gewijzigd en aangevuld en wel zoodanig, dat achter „tuingrond” wordt ingevoegd: „van minstens een belastbare huurwaarde van f 50” en dat aan het einde van dat artikel wordt toegevoegd „of vroeger gedurende vijf jaren hebben uitgeoefend en lid moeten zijn van een Koninklijk erkende landbouwvereniging”.

In de derde plaats, dat in art. 2 moet vervallen „de helft der leden door de provinciale landbouwverenigingen worden gekozen”.

In de vierde plaats, dat aan art. 3 wordt toegevoegd, dat de leden van den Raad moeten zijn landbouwers volgens art. 1 en moeten wonen in het district, waar zij gekozen worden.

In de vijfde plaats, dat de leden van den Rijkslandbouwrraad moeten worden gekozen uit en door de leden van de provinciale landbouwraden.

Het vorenstaande geef ik in welwillende overweging met de bedoeling om bij de verdere behandeling van het vraagstuk de aandacht daarop te kunnen vestigen.

De Voorzitter: Ik zou niet gaarne de leden, en met name de bij uitstek deskundige, willen beperken in de gelegenheid om eenige wenken te geven omtrent wetsontwerpen die nog in bewerking zijn, maar uit den aard der zaak moet ik beleefdelijk op korthed aandringen, vooral indien wij in conflicten van meeningen komen.

20ste VERGADERING. — 2 FEBRUARI 1904.

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

De heer **Hovy**: Ik wil met enkele woorden eenige punten bespreken en die aan de welwillende aandacht der Regeering aanbevelen, met het oog op de nationale belangen die er mee gemoeid zijn.

De heer de Jong heeft reeds gesproken over Beverwijk en de Wijkervijp. Ik kan daarover dus zeer kort zijn en alleen zeggen, dat ik ten eerste ondersteun wat door dien geachten afgevaardigde over deze belangrijke zaak is in het midden gebracht. Het geldt hier het belang van een distriet, dat bloeit door tuinbouw en waarvan de communicatiemiddelen moeten worden verbeterd. De gebrekkige vaart, door de Kanaalmaatschappij gegraven, voldoet niet meer aan de eischen des tijds, nu de stoomvaart de gewone beurtschepen heeft vervangen.

De Minister heeft gezegd in de Memorie van Antwoord, dat hij wacht op het bijeenbrengen van bijdragen uit de streek zelf en dat er dan voor hem aanleiding zou zijn om de zaak te steunen. Indien ik goed ben ingelicht dan is die bijdrage toegezegd, wel niet door particulieren, maar door de gemeenten Beverwijk, Wijk-aan-Zee en Duin, en Heemskerk, terwijl ook de provincie Noordholland bereid is haar aandeel bij te dragen. Ik meen, dat wanneer het Rijk het zijne deed, de zaak kon tot stand komen ter bevordering van den bloei en de ontwikkeling van die streek, in het belang van de neringdoenden die daar hun dagelijksch brood verdienen, indien zij althans in staat zijn de vruchten van hun arbeid geregeld naar Amsterdam te vervoeren, welke plaats daardoor ook ten eerste wordt gebaat.

In de tweede plaats wensch ik een enkel woord te spreken over de vluchthaven, tusschen de Dordsche Kil en Zuid-Beveland. Het is noodzakelijk, dat die vluchthaven tot stand komt.

Onlangs hebben wij een boekje gekregen van de vereeniging „Algemeen Schippersbelang” te Bruinisse, waarbij zich een bijlage bevond, in welke gewezen wordt op het groot aantal scheepsrampen ten gevolge van stormweer en het gemis van een veilige vluchthaven. Ik wensch hierbij niet den nadruk te leggen op Bruinisse als vluchthaven. De Minister heeft gezegd, dat Dintel-Sas daarvoor beter geschikt is dan Bruinisse. In ieder geval is de communicatie tusschen de Dordsche Kil en de Zeeuwsche Stroomten niet zonder gevaar. Het vorige jaar kwam het in Februari en Augustus driemaal voor, dat bij stormweer 20 à 30 schepen in groot gevaar hebben verkeerdt. Ik hoop dus, dat een vluchthaven spoedig tot stand komt, en dat de Minister, die zelf, blijkens de Memorie van Antwoord, doordrongen is van het gewicht, er niet zal tegen op zien — bijaldien Dintel-Sas de aangewezen plaats mocht zijn — de verbetering van het Hellegat, die daarmee in verband staat, onderhanden te nemen, onafhankelijk van de vraag, of een waterweg van Dordrecht naar zee zal worden gemaakt.

In de derde plaats de haven van Ter Neuzen. Ik wil hier den hartelijken wensch uitspreken, dat Ter Neuzen spoedig een beter geoutilleerde haven moge hebben. Ik heb persoonlijk gezien, wat er te Ter Neuzen omgaat; het is werkelijk een nijvere plaats met 9000 inwoners, waar wekelijks een groote som aan loon wordt uitbetaald. In tegenstelling met Vlissingen, waar de goed geoutilleerde haven doodscheit is, heerscht in de slecht geoutilleerde haven van het kleine Ter Neuzen groote bedrijvigheid door de buitenlandsche schepen die daar gelost en geladen worden.

Nu wordt het kanaal naar Gent verbeterd; de sluis zal dit jaar gereed zijn, en dan zullen de overige kanaalwerken uitbesteed worden, zoodat waarschijnlijk binnen een drietal jaren de groote schepen zullen komen en Ter Neuzen zullen moeten passeeren om naar Gent op te varen; onze Nederlandsche haven zal alsdan verstoken blijven van wat het anders bij betere outillage zou ontvangen.

Nu heeft de Minister omtrent Delfzijl gezegd, dat hij in verbetering van de haven aldaar een algemeen belang zag en wat Ter Neuzen betreft niet. Dit begrijp ik niet. Ik zou op Ter Neuzen hetzelfde willen toepassen als wat omtrent Delfzijl is gezegd in de Memorie van Antwoord, nl. dat door verbetering van de haven daar veel goederen uit het buitenland en voor het buitenland bestemd, zullen worden verwerkt. De conclusie, waartoe de Minister komt, dat er verschil is tusschen de havenverbetering te Delfzijl met den aanleg der los- en laadkaden te Ter Neuzen, en dat in het eerste geval het algemeen belang hoofdzakelijk en het gemeentebelang slechts bijzaak is, terwijl te Ter Neuzen

juist het omgekeerde het geval is, verklaar ik in waarheid niet te begrijpen. Ik moet aannemen dat hier een verkeerde opvatting bij Zijn Excellentie bestaat. Daarom meen ik, dat niet billijk zou zijn van de provincie Zeeland en het stedeke Ter Neuzen een aandeel in de kosten der havenverbetering te vergen, dat hun krachten zou te boven gaan.

Verder zij het mij vergund nog een enkel oogenblik te spreken over de verbetering van het land. Er is in de Memorie van Antwoord gezegd omtrent den waterstaatkundigen toestand van Friesland, Drenthe en Overijssel, dat het moeilijk is daar in te grijpen, dat het oprichten van waterschappen een zaak is van de provinciale besturen. Ik acht die opmerking in alle opzichten juist. Maar aan den anderen kant zij het mij vergund er op te wijzen, dat ik in het verlopen najaar pijnlijk ben getroffen door het aanschouwen van den treurigen toestand in noordelijk Overijssel en in Drenthe (in de omstreken van Coevorden). Die toestand was eenvoudig deplorabel. Het land stond bijna geheel onder water; het weinig vee, dat er nog was, stond met de pooten in het water. Men kreeg onwillekeurig den indruk, dat wanneer dit land beter behandeld werd, de nationale rijkdom daar ontzaglijk bevorderd zou worden. Door het instellen van waterschappen zou toch die verbetering aangebracht kunnen worden.

Door den heer van der Does de Willebois is gezegd, dat het de taak is der Regeering om de nationale welvaart te verhoogen, en ik ben overtuigd, dat, als de Regeering het initiatief kon nemen, dit schoone doel zeker zou bereikt worden. Door den Minister is op de wenschen, in het Voorloopig Verslag geuit, door degenen die in de drooglegging van de Zuiderzee een hoogst gewichtig nationaal belang zien, geantwoord, dat in die zaak door de Regeering nog geen beslissing is genomen. Deze zaak is dus niet van de agenda afgevoerd, integendeel. Ik onderstel dat de Minister deze zaak zal blijven ter harte nemen en wanneer de rapporten zullen zijn ingekomen, ook de noodige aandacht daaraan verder zal kunnen wijden.

Nu nog een enkel woord over een zaak die mij zeer ter harte gaat. In de Memorie van Beantwoording heeft de Minister over de Zondagsrust te kennen gegeven, dat hij het bezwaarlijk achtte den dienst bij post en telegraaf verder te beperken dan geschied is. Ik wensch volstrekt thans niet in een beoordeeling daarvan te komen; maar wel wil ik mijn volle vertrouwen uitspreken dat deze Minister, die een groot voorstander van de Zondagsrust is in den uitgebreidsten zin, steeds zal gedachtig blijven, welk een uiterst gewichtige zaak het hier geldt, waarmede de belangen van zoovele duizenden in het nauwste verband staan. Ik breng daarbij in herinnering hoe in het afgelopen jaar weer gebleken is, toen er groote moeilijkheden ontstaan waren, dat het juist niet de minste soort menschen waren die den Zondag heiligen en eerbiedigen als een instelling Gods.

Op blad. 8 der Memorie van Toelichting wordt gezegd: dat het tot de taak der Regeering behoort te zorgen voor voldoende geschikt spoorwegpersoneel. Om zoodanig geschikt personeel te verkrijgen, moet men letten op het soort van menschen, en nu heeft de ondervinding mij geleerd, dat een talrijke rubriek van menschen voor betrekkingen bij spoorweg- en tramdienst en andere vervoermiddelen eenvoudig uitgesloten wordt ter wille van de Zondagsrust. Wat ik onlangs mededeelde omtrent den Jood, die, wanneer hij zijn Sabbath niet vieren kan, hoe langer hoe meer vervalt tot godsdienstloosheid, geldt ook hier met den Christusbelijder.

De Zondag heeft een buitengemeen gewichtige bestemming in het volksleven. Het is voor degenen die den Zondag heiligen als de dag des Heeren, hoogst moeilijk om betrekkingen bij spoor- en andere diensten waar te nemen. Een groot getal arbeiders biedt zich daarvoor niet aan, alleen om der conscientie wille, omdat zij dan de vrije beschikking over hun Zondag zouden moeten prijsgeven.

Daarom is mijn wensch dat de regelingen zoodanig mogen kunnen gemaakt worden, dat de Zondagsarbeid zooveel mogelijk ingeperkt moge worden; van geheele afschaffing van den dienst op Zondag spreek ik niet. Moge eerlang de tijd komen, dat ook de arbeiders, die den Zondag heiligen, en die niet tot de minst goede elementen, maar tot de degelijkste en trouwste behooren, zooals ons in het afgelopen jaar weer is gebleken, met goede conscientie zich bij den dienst onzer spoorwegen

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

kunnen verbinden. Omtrent de wenschelijkheid van inperking van den Zondagsarbeid werd ik nog onlangs zeer gesterkt, toen ik van goede zijde mocht vernemen, dat in het rapport der commissie van enquête omtrent den dienst op de spoorwegen daarop ook met nadruk gewezen zal worden, daar uit de verhooren gebleken is, welke groote waarde zulks heeft met het oog op de verbetering van het personeel.

Dit te vernemen deed mij ontzaglijk veel genoegen. Ik ben overtuigd dat de Minister het geheel met mij eens is en dat ernstige maatregelen om dit schoone doel te bereiken dan ook niet zullen uitblijven.

De heer **Scholten**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het Voorloopig Verslag betreffende het rivierbeheer zegt de Minister dat Zijn Excellentie gaarne bereid is om hieromtrent de noodige inlichtingen in te winnen, maar dat Zijn Excellentie het denkbeeld niet aantrekt, als zijnde niet in het belang van de vaderlandsche nijverheid. Ik ben zoo vrij op te merken dat de waterleidingen die tal van kubieke meters uit de rivieren trekken, waarschijnlijk niet behooren tot de vaderlandsche nijverheid, zooals de Minister haar hier bedoelt en dat ten minste de fabrieken in de noordelijke provinciën wel degelijk het water betalen dat zij aan de polders onttrekken waarin zij gelegen zijn.

Voorts wensch ik nog een enkel woord te zeggen over de tentoonstelling te St. Louis. Dit punt is bij hoofdstuk IX niet behandeld, maar bij hoofdstuk V, in verband met de aanvraag van de directeuren van de Maatschappij van Nijverheid te Haarlem tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. Deze Minister zegt hieromtrent, dat kunst en kunstnijverheid tot zijn Departement behooren, maar dat de nijverheid in het algemeen behoort tot het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid. De directeuren van de Maatschappij zullen zich nu dus tot den Minister van Waterstaat wenden. Indien dit het geval mocht zijn, ondersteun ik gaarne hun verzoek. Dit verzoek komt hierop neder, dat er een commissie zal benoemd worden om de tentoonstelling te St. Louis te bezoeken en daaromtrent rapport uit te brengen. De directeuren zijn van meening dat St. Louis voor gewone nijverheidsmannen te ver afgelegen is om die plaats te bezoeken; de kosten van de reis zullen velen ook waarschijnlijk te duur zijn. Het uitzenden van een dergelijke commissie zal natuurlijk eenig geld kosten, hetwelk evenwel terug te vinden zou zijn door het door haar uit te brengen rapport voor een zeker bedrag verkrijgbaar te stellen.

Ik herhaal dus mijn verzoek aan den Minister om zijn steun te willen verleen aan de aanvraag van de directeuren van de Maatschappij van Nijverheid te Haarlem.

De heer **Godin de Beaufort**: Mijnheer de President! Tot mijn leedwezen moet ik nog even terugkomen op de quaestie van de havenwerken van Terneuzen, zooeven door mijn geachten medeafgevaardigde uit Zeeland besproken. Ik had eigenlijk gehoopt, dat het niet meer noodig zou zijn om bij deze gelegenheid daarop terug te komen, na de discussie die ik de eer had met den Minister van Waterstaat over deze zaak te hebben in den afgelopen zomer in de maand Juli. Intusschen zal de Minister begrijpen dat ik eenigermate teleurgesteld ben door de mededeelingen in de Memorie van Antwoord. In de eerste plaats ben ik teleurgesteld over het feit dat deze zaak nog zoo weinig gevorderd is; ik had gemeend dat, nadat eenige maanden verstreken zijn nadat deze zaak hier ter sprake was gekomen, zij zich thans in een verter stadium zou bevinden dan het geval is.

Het komt er toch niet alleen op aan dat de zaak tot stand kome, maar dat dit snel geschiede. Mijn geachte medeafgevaardigde, de heer Hovy, heeft er reeds op gewezen dat binnenkort het kanaal naar Gent gereed zal zijn. Zijn nu, als het kanaal voltooid is, de havenwerken nog niet gereed, dan bestaat er groote vrees, dat men achter het net zal vissen. Het spreekt toch vanzelf dat, wanneer het kanaal naar Gent voor groote schepen geopend wordt en die schepen varen Terneuzen eenmaal voorbij, het heel moeilijk zal zijn later het verkeer, dat zich verplaatst heeft, terug te winnen, nadat men het eenmaal heeft verloren. Ik zou dus in de eerste plaats willen aandringen op eenigen meerderen spoed, want het geldt hier naar mijn overtuiging althans een levensquaestie voor Terneuzen. Maar ten andere ben ik teleurgesteld door hetgeen wordt gezegd of liever niet

gezegd in de Memorie van Antwoord ten aanzien van de voorwaarden die aan de provincie Zeeland en aan Terneuzen bij de onderhandelingen zijn gesteld.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord dat hij daarover thans liever niet spreken wil, zolang de onderhandelingen nog gaande zijn. Dit doet mij leed, omdat mij ter oore is gekomen dat door den Minister — de heer Hovy heeft er ook op gewezen — eischen zouden zijn gesteld, die mij zoo exorbitant voorkomen, dat ik zou durven beweren, dat als de Minister daaraan vasthoudt, van de verbetering van den toestand te Terneuzen niets zal komen.

Toen ik bij een vorige gelegenheid deze zelfde aangelegenheid ter sprake bracht, en de Minister er op wees dat elders ook gemeente en provincie in de kosten van zulke werken bijdragen, heb ik gemeend er op te moeten wijzen, dat Amsterdam en Rotterdam voor de verbetering van hun waterwegen niet meer dan 10 pct. in de kosten bijdroegen; maar mij is nu verzekerd dat voor de werken te Terneuzen een bijdrage van „de streek” van niet minder dan de helft der kosten wordt gevraagd. Daar het stellen van een dergelijken eisch aan provincie en gemeente mij ongelooflijk voorkwam, heb ik de vraag in het Voorloopig Verslag doen opnemen, hoeveel dan wel bijv. Delfzijl en de provincie Groningen hebben bijgedragen voor de verbetering van de haven aldaar, en het is nu gebleken dat noch de provincie Groningen, noch de gemeente Delfzijl daarvoor één cent behoeven te betalen.

Nu heb ik daar niets tegen, maar waarom dan zoo geheel anders gehandeld ten opzichte van Terneuzen?

Het heeft mij wel eenigszins bevreemd dat de Minister zoo geheel het denkbeeld om dus beide havens op denzelfden voet te behandelen van zich werpt.

De Minister beroept zich op het algemeen belang, dat bij de verbetering van de haven Terneuzen minder zou zijn betrokken dan die van de haven te Delfzijl; maar dat „algemeen belang” is een zeer rekbaar begrip, dat men ruimer of minder ruim pleegt op te vatten al naar mate het in zijn kraam te pas komt, om daaraan een argument te ontleenen, en ik moet erkennen niet te begrijpen, waarom dat algemeen belang wel zou eischen om de haven van Delfzijl en niet om die van Terneuzen te verbeteren. Delfzijl moest de concurrentie kunnen volhouden met Emden, zegt de Minister, het is het eindpunt van den Noord-oosterlocaalspoorweg en zou in de toekomst het verkeer van Noordwest-Duitschland tot zich kunnen trekken voor een deel. Ik wil dit alles toegeven en met al de genoemde zaken heeft natuurlijk de haven van Terneuzen niets uit te staan, maar waarom het nu voor het „algemeen belang” zoo veel verschil maakt of Delfzijl de concurrentie met Emden dan wel Terneuzen die met Gent kan volhouden, begrijp ik niet. Evenmin waarom het algemeen belang meer medebrengt, dat het verkeer van Noordwest-Duitschland wordt getrokken naar Delfzijl dan dat het verkeer van Noordwest-België naar Terneuzen. Ik kan daarin geen verschil zien. Delfzijl is het eindpunt van den Noord-oosterlocaalspoorweg, maar Terneuzen is het eindpunt van het kanaal, dat van Gent naar zee gaat en even goed als de Noord-oosterlocaalspoorweg wordt tot stand gebracht met steun van het Rijk, wordt het kanaal naar Gent verbeterd met medewerking van de Nederlandsche Regeering, en het is juist daarom dat bij haar wordt aangedrongen om Terneuzen in de gelegenheid te stellen om van de aan het kanaal aangebrachte verbeteringen partij te trekken en met Gent te kunnen blijven concurreren.

Intusschen, wanneer men zoo spreekt van het algemeen belang, dan behoeft men zich niet uitsluitend in bespiegelingen te verdiepen omtrent hetgeen de toekomst brengen kan, maar mag men ook het oog slaan op het tegenwoordige. Hoe is nu de tegenwoordige staat van zaken, wanneer men de betoekenis van de havens van Delfzijl en Terneuzen vergelijkt? Wanneer men de statistiek raadpleegt over de scheepvaart, ik neem de jaarcijfers over 1902, bladz. 200, dan blijkt het, dat het laatste jaar in Delfzijl binnenkwamen 176 schepen, metende 218 000 tonnen, terwijl in Terneuzen binnenkwamen 353 schepen, metende 519 000 ton. Dus ongeveer het dubbele.

Wanneer men dus spreekt van het algemeen belang, dan moet men met het tegenwoordige te rade gaande, zorgen dat de toestand van Terneuzen niet minder dan te Delfzijl, niet

2. Vaststelling der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1904. (Beraadslaging over hoofdstuk IX.)

achteruitgaat. Het komt mij dan ook voor, dat het algemeen belang in deze vordert dat minstens evenveel, ik zou haast zeggen nog iets meer wordt gedaan voor Terneuzen dan voor Delfzijl. Temeer ook, omdat de Minister als argument bezigt de armoede van Delfzijl. Ik ontken niet dat Delfzijl arm is, maar is Terneuzen iets rijker? Ik vrees, dat de Minister bij onderzoek tot de conclusie zal moeten komen, dat het even arm is als Delfzijl. Maar de steun van de provincie dan? Groningen geeft niets voor Delfzijl, waarom moet Zeeland dan bloeden voor Terneuzen?

Is het wellicht omdat Zeeland zoo'n rijke provincie is? Laat de Minister dan maar eens informeren bij zijn ambtgenoot van Financiën, welke de draagkracht dier provincie is, wat kan blijken uit de opbrengst van vermogens- en bedrijfsbelasting. Er is in Zeeland maar één bron van inkomsten, die, althans onder gunstige omstandigheden, ruim vloeit, en dat is de landbouw, maar daarvan wordt dan ook het noodige gegeven. Als de Minister de provinciale begroting eens nagaat, dan zal hem blijken dat het grootste getal procenten op de grondbelasting op het ongebouwd van al de provincies van ons land, in Zeeland wordt gegeven n.l. 36. In andere provinciën is dit, b.v. in de beide Hollanden, 9 en 11, in Gelderland 5, maar nergens 36.

Ik geloof dus niet dat er aanleiding bestaat om in deze op zooveel steun van de provincie te rekenen.

Ik geloof zelfs te mogen zeggen, dat het eenigszins onredelijk zou zijn om juist van deze provincie, die toch al op zulke zware lasten zit, een aanzienlijke bijdrage te vorderen. Ik eindig dus met nogmaals deze zaak bij den Minister aan te bevelen. Een antwoord verlang ik thans niet. Het liefst zou mij zijn een antwoord met de daad, opdat later niet zal kunnen worden gezegd: *deliberante Senatu perit Terneuzen.*

De heer **Havelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had mij voorgesteld de discussie omtrent de landbouwvertegenwoordiging uit te stellen tot de desbetreffende wet aan de orde zou zijn. Nu twee geachte leden deze zaak echter ter sprake hebben gebracht, meen ik over een paar punten te moeten spreken, waarin ik met hen van meening verschil. In de eerste plaats betreft dit — ik zal, gedachtig aan uw waarschuwing, Mijnheer de Voorzitter, zoo kort mogelijk zijn, — de grondbezitters.

Het is mij niet recht duidelijk waarom de grondbezitters niet als kiezers kunnen worden toegelaten.

Wij zullen krijgen een vertegenwoordiging, die zal zijn de adviseur van de Regeering in zake den landbouw. Nu moge men zeggen dat de grondbezitter daarbij niet zooveel direct belang heeft als de landbouwer, maar men verliest dan uit het oog, dat bijv. een nieuwe tariefwetgeving op landbouwproducten hetzij in het buitenland of in het eigen land zeker in direct verband staat met den bloei van den betrokken tak van landbouw, maar niet minder met de waarde van den grond.

Nu men in den laatsten tijd te recht of ten onrechte heeft aangenomen, dat in soortgelijke lichamen de verschillende daarbij betrokken belangen moeten vertegenwoordigd zijn — men denke bijv. aan de werkgevers en werknemers der Kamers van arbeid — acht ik het consequent, dat in die landbouwlichamen niet alleen landbouwers, maar ook landheeren worden gekozen. Bij de regeling van het pachtcontract bijv. is de landheer in niet mindere mate betrokken dan de landbouwer. Een lichaam, dat in zoo belangrijke zaken de Regeering moet adviseeren, moet alzijdige adviezen uitbrengen en mag dus niet eenzijdig zijn samengesteld.

Met de meening van den heer Breebaart ten aanzien van de kiezers kan ik mij evenmin vereenigen. Waarom zullen die kiezers lid moeten zijn van een maatschappij van landbouw,

die een zekere contributie heft? Maakt dan de f 2,50 of f 3 contributie iemand meer geschikt voor het kiezerschap?

Ik acht de bepaling, dat men een zekere oppervlakte land moet bezitten of bebouwen, in verband met een bepaalde huurwaarde, het juiste criterium voor het kiezerschap, en dan kan het verplichte lidmaatschap eener maatschappij van landbouw wel vervallen.

Evenmin kan ik den wensch van den heer Breebaart deelen, dat men het aantal van hen die verkiesbaar zullen zijn in de verschillende raden, sterk moet beperken. Volgens den heer Breebaart moeten de verkiesbaren o.a. in het district wonen. Waarom? Ik acht dit niet noodig. Als men het kiezerskorps op de aangegeven wijze heeft samengesteld, moet men het aan dit korps overlaten de juiste personen te kiezen om de landbouwbelangen te behartigen en toe te lichten. Daartoe moet de keuze zoo ruim mogelijk gemaakt worden. De landbouw is geen concrete zaak, er zijn in verschillende streken verschillende belangen bij betrokken, diesoms met elkander in lijnrechten strijd staan. Met het oog daarop late men den kiezers volkomen vrijheid om de personen te kiezen, die zij met het oog op die verschillende belangen de juiste vertegenwoordigers achten. In vroeger tijd heb ik wel eens andere gedachten over deze zaak gehad, gedachten, die een eenigszins ruimer grondslag hadden.

Ik heb wel eens gedacht: landbouw is zeker een zaak van het grootste belang, maar daarnevens zijn er andere die groot gewicht hebben, als nijverheid, koophandel, scheepvaart en arbeid, alle belangen die inderdaad de belangstelling ten volle waard zijn. Tusschen die verschillende zaken bestaat een zeer nauw verband, en nu komt het mij voor, dat er voor ieder van die zaken een afzonderlijke raad en vertegenwoordiging zou moeten zijn, die echter ten slotte culmineeren in één geheel, één oppersten raad voor materiele belangen, waarin die verschillende belangen vertegenwoordigd zijn. Daarin zal dan ontstaan de wrijving die uit den aard der zaak tusschen verschillende vertegenwoordigingen van dergelijke belangen moet bestaan en daardoor zou een licht verspreid kunnen worden dat voor de Regeering van groot nut zou kunnen wezen.

Het al te veel behouden van afzonderlijke speciale vakvertegenwoordigingen zonder enig onderling verband, zou tot zeer eenzijdige adviezen leiden en al is het nu de taak der Regeering de adviezen van die vertegenwoordigingen der verschillende belangen bijeen te voegen en tot één geheel te combineren, ik geloof dat het beter zal zijn de vertegenwoordigers dier verschillende belangen in één oppersten raad te zamen te brengen, waardoor men meer kans heeft tot overeenstemming te geraken en in elk geval voor de Regeering nuttiger aanwijzingen te verkrijgen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer van Boneval Faure:

bladz. 280, kol. 2, reg. 25 v. b., staat: casu; lees: statu;

aldaar, reg. 45 v. b., staat: mij; lees: nu;

aldaar, reg. 17 v. o., staat: wanorde; lees: wat orde;

bladz. 281, kol. 1, reg. 23 v. o., staat: algemeene; lees: algemeen.

